Parade van Plattelandskerken

vijfentwintig inspirerende voorbeelden

voor het in stand houden van kerkgebouwen

Parade van Plattelandskerken

vijfentwintig inspirerende voorbeelden

voor het in stand houden van kerkgebouwen

Inhoud

Inleiding 5

1| Initiatief, organisatie en draagvlak 7
1| Sint Donatuskerk, Bemmel 8
2| Sint Jozefkerk, Beringe 10
3| Sint Adrianuskerk, Esbeek 12
4| Sint Ludgerkerk, Garnwerd 14
5| Grote Kerk, Groede 16
6| Nicolaaskerk, Kloosterburen 18
7| Sint Jan de Doperkerk, Neerlangel 20

2| Een gezonde exploitatie door kosten te verlagen 23
8| Laurenskerk, Kolhorn 24
9| Dorpskerk, Kuinre 26
10| Protestantse Kerk, Schoondijke 28

3| Een gezonde exploitatie door inkomsten te verhogen 31
11| Willibrordkerk, Borger 32
12| Sint Gertrudis van Nijvelkerk, Heerle 34
13| Sint Willibrorduskerk, Hooge Zwaluwe 36
14| Dorpskerk, Hummelo 38
15| Open Havenkerk, Oost-Souburg 40
16| Gereformeerde Kerk, Pieterburen 42
17| Sint Radboudkerk, Jorwert 44

4| Creatief financieren 47
18| Sint Vituskerk, Doezum 48
19| Sint Catharinakapel, Lemiers 50
20| Jacobuskerk, Rolde 52
21| Gereformeerde Kerk, Tweede Exloërmond 54
22| Dorpskerk, Woubrugge 56

5| Marketing en communicatie 59
23| Petruskerk, Pieterburen 60
24| Dorpskerk, Sandfirden 62
25| Sint Willibrorduskerk, Vierakker 64

Meer parels op het platteland 67

Colofon 68

Petruskerk
Pieterburen
Gereformeerde Kerk
Pieterburen
Nicolaaskerk
Kloosterburen
Sint Ludgerkerk
Garnwerd
Sint Vituskerk
Doezum
Sint Radboudkerk
Jorwert
Jacobuskerk
Rolde
Willibrordkerk
Borger
Dorpskerk
Sandfirden
Gereformeerde Kerk
Tweede Exloërmond
Laurenskerk
Kolhorn
Dorpskerk
Kuinre
Dorpskerk
Woubrugge
Sint Willibrorduskerk
Vierakker
Dorpskerk
Hummelo
Sint Donatuskerk
Bemmel
Sint Jan de Doperkerk
Neerlangel
Sint Willibrorduskerk
Hooge Zwaluwe
Sint Gertrudis van Nijvelkerk
Heerle
Open Havenkerk
Oost-Souburg
SintAdrianuskerk
Esbeek
Grote Kerk
Groede
Protestantse Kerk
Schoondijke
Sint Jozefkerk
Beringe
0
50
100 km
Sint Catharinakapel
Lemiers

Inleiding

Het in stand houden van kerkgebouwen in Nederland is steeds moeilijker en al helemaal op het platteland. Door demografische krimp verdwijnen voorzieningen, ontstaan economische problemen en komt de leefbaarheid onder druk te staan. Het traditionele kerkbezoek neemt af en de kerken lopen leeg. Maar als zekerheden gaan schuiven wordt het overeind houden van de eigen dorpskerk door de bewoners vaak gezien als van wezenlijk belang. Hier ligt immers een belangrijk deel van de ziel van het dorp: een gezamenlijk verleden dat de identiteit van het dorp weerspiegelt.

Exploitatie en onderhoud van een zo specifiek gebouw als een kerk is geen sinecure. Maar toch, in diverse dorpen in Nederland lukt het. De ervaring leert dat het denken in termen van krimp en verlies kan worden omgezet in zelfbewustzijn en trots. De kerken vormen opnieuw het hart van het dorp en zorgen voor dynamiek op spiritueel, cultureel en soms ook op economisch vlak.

Deze brochure, een parade van plattelandskerken, toont vijfentwintig inspirerende voorbeelden voor het in stand houden van kerken. Ze schetsen een beeld van de verschillende soorten initiatieven die ertoe hebben geleid dat de dorpskerk overeind kon blijven, al dan niet in religieus gebruik. De voorbeelden liggen verspreid over Nederland.

De thema's die aan de orde komen zijn praktisch ingestoken: initiatief, organisatie en draagvlak, een gezonde exploitatie door kosten te verlagen óf door inkomsten te verhogen, creatief financieren, en ten slotte marketing en communicatie. Veel van de voorbeelden die in de brochure aan de orde komen scoren goed op meerdere van deze thema's. Dat is gelijk ook de eerste les die kan worden getrokken. Je moet inzetten op ál deze aspecten wil je het als kerk redden. Voor het overzicht zijn de kerken echter ingedeeld in die thema's waarvan wij denken dat zij zich het meeste onderscheiden. Ze worden ingeleid door een korte paragraaf met enkele tips en lessen.

Een tweede les - en dat spat er vanaf als u zich in de voorbeelden gaat verdiepen - is het enthousiasme, de energie en de trots die de eigenaren en initiatiefnemers tentoon spreiden als ze over hun kerk spreken. Het is vooral deze betrokkenheid die als een rode draad door alle voorbeelden heen loopt en die ook nodig lijkt voor het voortbestaan van onze kerken. Moge het enthousiasme aanstekelijk werken en u inspireren. Wij, die aan deze brochure hebben gewerkt, zijn in ieder geval meer dan geïnspireerd geraakt. Wij bedanken en eren alle mensen die zich met hart en ziel sterk hebben gemaakt voor hun kerk. Zij zijn het die onze kerken een toekomst geven.

David Koren, Frank Strolenberg, Welmoed Wijmans

1 Initiatief, organisatie en draagvlak

Kerken zijn van oudsher gebouwen waar mensen samenkomen. Het zijn betekenisvolle ontmoetingsplekken die de bewoners nauw aan het hart liggen. Als een kerk met sluiting of sloop wordt bedreigd kan dat heftige emoties oproepen, ook bij degenen die niet zijn aangesloten bij een kerkgemeenschap. Dat leidt dan vaak tot initiatieven om de kerk te behouden, tot samenwerkingsverbanden om daar verder vorm aan te geven en tot draagvlak.

- Zorg voor enthousiasme en inspiratie. De energie die hieruit ontstaat maakt mensen creatief. Zo komen kansen in beeld waaraan u nog niet eerder heeft gedacht.

- Zoek het gezamenlijke belang. Een biljartclub en een muziekgezelschap kunnen hetzelfde belang hebben: een sfeervolle en functionele ruimte om hun sport te beoefenen. Een café en een vergaderruimte kunnen prima onder een dak. Het gaat erom de verschillende individuele belangen die in het dorp spelen in beeld te krijgen en daaruit het gemeenschappelijke belang te destilleren. Daardoor ontstaat draagvlak.

- Formaliseer de samenwerking in een rechtspersoon. Als initiatieven concreet worden kies dan de rechtspersoon die daarbij past. Dat is vaak een stichting maar kan evengoed een coöperatie zijn. Het is een organisatievorm 'van vroeger' die tegenwoordig weer opgeld doet. De meerwaarde zit in het collectief. De leden van de coöperatie zijn gezamenlijk verantwoordelijk en bepalen het beleid.

- Leg verbindingen naar ondernemers. Het loont om contact te zoeken met ondernemers uit de buurt. Er is een groeiende groep van ondernemers die een bedrijf willen beginnen dat over meer gaat dan alleen maar geld verdienen. Commerciële activiteiten hoeven de sociaal-culturele bestemming van de dorpskerk niet te bijten.

- Vind de gek. Het initiatief begint altijd bij die ene persoon die opstaat en verantwoordelijkheid neemt. Vaak is hij of zij ook degene die gedurende langere tijd de kar trekt. Zo iemand wordt liefdevol de 'fou' genoemd, de 'gek' voor wie geen zee te hoog is en geen rivier te breed. De inspirator die anderen op sleeptouw kan nemen. Zo iemand is onmisbaar.

1| Transformatie tot theater

Een theaterfunctie voor een muzikaal dorp

De Sint Donatuskerk in het Gelderse Bemmel krijgt een bijzondere herbestemming: de kerk wordt theater. Dit is niet een bestemming waar menigeen als eerste aan zal denken, maar in Bemmel is men al aardig op weg om dit idee te realiseren. Wat meewerkt is dat het dorp niet minder dan tien muziekgezelschappen telt. Er komt een grote zaal met een capaciteit van 250 zitplaatsen. De zaal krijgt een vlakke speelvloer en een tribune die ingeschoven kan worden, zodat de zaal ook voor andersoortige events geschikt is. Daarnaast komt er een professioneel lichtplafond, een goede geluidsvoorziening en een krachtige beamer. Er is een Grand Café gepland waar alle bezoekers terecht kunnen voor een drankje. Enkele kleinere oefenruimtes die tevens voor workshops gebruikt kunnen worden of afzonderlijk verhuurd kunnen worden, completeren de theaterkerk. Kerkelijke erediensten zullen er niet meer worden gehouden omdat het gebouw aan de rooms-katholieke eredienst is onttrokken. Wel kunnen er nog rouw- en afscheidsdiensten plaatsvinden.

Burgerkracht

De herbestemming is een toonbeeld van burger-participatie en burgerkracht. Er werd een samenwerkingsverband opgericht, het Platform Multifunctioneel Centrum Bemmel, waarin verschillende maatschappelijke groeperingen zitting namen, waaronder de vele muziekgezelschappen die het dorp rijk is. Ook de gemeente en de parochie deden mee. Op de achtergrond speelde een rol dat een kapitaalkrachtige Bemmelse weldoener zich had gemeld met de toezegging 300.000 euro beschikbaar te stellen voor het op te stellen kerkplan.
Het platform werd op verzoek van de gemeente in 2013 geformaliseerd tot de Stichting Kerk Bemmel. Vanaf dat moment kwam er ook ondersteuning van TOP (Toestanden Op het Podium), de organisatie die in Bemmel jaarlijks een groot aantal podium- en filmvoorstellingen organiseert.

Na een collegewisseling in 2014 trok de gemeente onverwacht haar handen af van de theaterkerk. Men wilde een reeds bestaand sociaal-cultureel centrum renoveren. Dit bracht de nodige spanningen

Naam	**Sint Donatuskerk** (RKK)
Plaats	**Bemmel**
Adres	Markt 7
Gemeente	Lingewaard (Gelderland)
Functie	Herbestemd tot theater
Status	Geen
Bouwjaar	1949
Architect	J. Sluymer
Website	www.kerkbemmel.nl, www.topbemmel.nl

oogst applaus

binnen de dorpsgemeenschap teweeg, zowel politiek als maatschappelijk. Maar de Stichting Kerk Bemmel zette door. Frits Meurs van de stichting legt uit dat deze 'tegenwerking' van de gemeente feitelijk ook een positieve kant had: "Paradoxaal genoeg heeft het gegeven dat het project louter afhankelijk werd van particulier initiatief in aanmerkelijke mate - vanuit een gevoel en bewustzijn van dan kunnen we dat zelf wel - juist bijgedragen aan een toenemend enthousiasme en brede steun voor het project."
Drie lokale fondsen waren bereid het plan te ondersteunen met een totaalbedrag van maar liefst 1,6 miljoen euro. Ongeveer honderd vrijwilligers stelden zich beschikbaar voor allerhande werkzaamheden, zoals sloopwerk, schilderwerk, tuininrichting en advieswerk. Hierdoor kon nog eens 300.000 euro van het totale investeringsbudget van 2,4 miljoen euro worden afgeschreven. Verder is er een crowdfundingsactie ('Doe Mee') opgezet, die bij de Bemmelse bevolking goed is aangeslagen. De actie leverde ruim 160.000 euro op. De overweldigende steun vanuit de Bemmelse gemeenschap heeft de stemming bij de gemeente Lingewaard doen omslaan. De gemeente gaat zich beijveren voor een provinciale subsidie om de laatste gaten in de financiering van het kerktheater te dichten.

Op 9 december 2015 is de kerk officieel voor één euro overgedragen aan de Stichting Kerk Bemmel. Het ziet er naar uit dat de herbestemming tot theater volgens plan van de grond komt. TOP zal een belangrijk deel van de exploitatie voor haar rekening nemen door de organisatie van jaarlijks circa veertig avonden met theater, concerten en films. De tien muziekverenigingen verenigd in de SMB (Stichting Muziekgezelschappen Bemmel) gaan de kerk tegen schappelijke huurprijzen gebruiken. Daarnaast is er nog voldoende ruimte, letterlijk en figuurlijk, voor andere verenigingen of organisaties. Ook commerciële huur voor seminars en markten zal mogelijk zijn. Voor de horeca in het gebouw hebben zich al verschillende partijen gemeld, dus ook dat perspectief is positief. Het is de bedoeling dat de theaterkerk in oktober 2016 de deuren opent.

2| Een 'steingood' initiatief

Coöperatie zet zich in voor de leefbaarheid

Waarom zou je als kleine dorpsgemeenschap van 2.138 inwoners alles over je heen laten komen, terwijl je ook zelf het heft in handen kunt nemen?
Voor John Timmermans en enkele andere betrokken inwoners van het Noord-Limburgse dorpje Beringe was het duidelijk: "We moeten zelf wat doen."
De leefbaarheid van het dorp stond onder druk, de kerk liep leeg, de school werd bedreigd door de vergrijzing en zo waren er nog wat andere problemen. De onderlinge verbondenheid in het dorp is groot en de motivatie om wat te doen ook. Vandaar dat iedereen de schouders eronder wilde zetten. Het ging niet alleen om het behoud van de kerk, het dorpshuis of de school, het ging om de leefbaarheid van het dorp.

Om dit streven vorm te geven, werd in 2013 dorps-coöperatie Steingood Beringe opgericht. Zij zet zich in voor de leefbaarheid van het dorp en draagt als sociale coöperatie zorg voor het beheer en exploitatie van de Brede School. Daarnaast kent de coöperatie een werkgroep die zich bezighoudt met de herbestemming van de kerk en de pastorie. Andere werkgroepen richten zich op communicatie en leden-werving en op allerlei sociale zaken als buitenschoolse opvang, peuteropvang en zorg aan huis. De naam kan naar twee kanten toe uitgelegd worden. Timmermans: "Steingood geeft aan dat dit een steengoed initiatief is om de samenhang en leefbaarheid te behouden, maar ook dat we gaan voor 'goede stenen' die samen het dorp maken, zowel in sociaal opzicht als in letterlijk opzicht: steengoede gebouwen zoals het dorpshuis, de school en de kerk."

Geen garanties, maar een proces in wording

De gemeente Peel en Maas levert een financiële bijdrage aan de coöperatie, om het proces op gang te houden. Van deze bijdrage wordt juridische expertise ingekocht om de coöperatie verder vorm te geven en om ondersteuning te krijgen bij het formuleren en uitwerken van projecten. Iedereen in Beringe kan lid worden, ook verenigingen, stichtingen en bedrijven. De leden brengen geen geld in, maar vooral expertise, vaardigheden en menskracht. Het is de bedoeling

Naam	**Sint Jozefkerk**
Plaats	**Beringe**
Adres	Kanaalstraat 90
Gemeente	Peel en Maas (Limburg)
Functie	Religieus gebruik (RKK)
Status	Geen
Bouwjaar	1951-1953
Architect	J. Franssen
Website	www.wieksjlaag.nl

dat in de toekomst vele zaken onder de vlag van de coöperatie worden gebracht. Doel is om als Beringe zelf te kunnen beslissen over bijvoorbeeld de beschikbaarheid van gebouwen en over het aanbieden van diensten. De coöperatie heeft gekozen voor een constructie van 'uitgesloten aansprakelijkheid'. Hierdoor is het risico voor de inmiddels vijfenzeventig aangesloten leden minimaal.

De coöperatie heeft één gebouw in beheer, dorpshuis De Wieksjlaag. De vraag is of nu ook de nog altijd in gebruik zijnde Sint Jozefkerk in de coöperatie ondergebracht moet worden. Bij het bisdom bestaat er welwillendheid, maar er is nog twijfel bij de leden van de dorpscoöperatie. "Waar beginnen we aan?", verwoordt John Timmermans, bestuurslid van de coöperatie de stemming onder de leden. Het zal niet gemakkelijk zijn de kerk structureel te onderhouden of eventueel op termijn te herbestemmen. Ook mag het geen blok aan het been worden dat de andere doelstellingen en werkzaamheden van de coöperatie in gevaar brengt. De nabij gelegen pastorie is inmiddels wel geadopteerd door de dorpscoöperatie.

Er is zelfs een meerjaren onderhoudsplan voor gemaakt. Het gebouw kan gehuurd worden voor activiteiten. Maar Timmermans verzekert dat de kerk alle aandacht van de coöperatie heeft: "Het kan toch niet zo zijn dat straks het bisdom alleen beslist over onze kerk, of dat deze zou verdwijnen. De kerk hoort bij het dorp!"

Stein GOOD
dorpscoöperatie Beringe

3| Coöperatie komt op voor

‘Esbeek is kaai leuk’

Esbeek, een Brabants dorpje van amper 1.200 inwoners, wil graag bruisend en vitaal blijven en daar horen jongeren bij. In 2006 is de dorpsvereniging Esbeeks Belang begonnen met een discussie ‘Esbeek 2030’. In die discussie zijn allerlei zaken gesignaleerd die aangepakt zouden moeten worden om het dorp leefbaar te houden. Tot de belangrijkste thema’s behoorden huisvesting voor jongeren, de zorg voor ouderen en de zorg voor hét beeldbepalende monument van het dorp, de Adrianuskerk.
De jongeren in het dorp discussieerden mee onder het motto ‘Esbeek is kaai leuk’. Op een later gehouden informatieavond werden de uitkomsten van de discussies besproken. Er bleek een groot draagvlak aanwezig voor de oprichting van een coöperatie, waardoor alle inwoners de kans zouden hebben om over alle voor het dorp belangrijke zaken mee te beslissen. De breed gedragen uitkomsten leidden in 2006 tot de oprichting van de Coöperatie Esbeek. In januari 2007 werd onder grote belangstelling de oprichtingsvergadering gehouden en een bestuur gekozen. De coöperatie was een feit.
De doelstelling van de coöperatie is ervoor te zorgen dat Esbeek een gezellig en actief dorp blijft, met goede voorzieningen voor jong en oud. De eerste daad was de aankoop van de Schuttershof, het dorpshuis annex dorpscafé. De coöperatie is daarnaast ook digitaal gegaan met een uitgebreide website met een ‘dorps-kalender’, een twitteraccount en een facebookpagina. De inspanningen van de coöperatie zijn ondersteund door Europese fondsen vanuit het Interreg IVB-programma. De nadruk die de coöperatie heeft gelegd op starterswoningen voor jongeren, heeft geresulteerd in een langzame groei van het aantal inwoners van 1.000 in 2006 naar een kleine 1.200 in 2016.

Betrokkenheid van jongeren

De kerk bleek een minder gemakkelijk dossier. Hoezeer iedereen ook het gebouw een warm hart toedraagt, is de kerk door de teruggelopen kerkgang te groot geworden voor het dorp. In 2012 is op verzoek van de coöperatie door een groep van dertig studenten uit binnen- en buitenland onderzocht hoe de kerk goedkoper zou kunnen worden door te besparen

Naam	**Sint Adrianuskerk**
Plaats	**Esbeek**
Adres	Dorpsstraat 7
Gemeente	Hilvarenbeek (Noord-Brabant)
Functie	Religieus gebruik (RKK)
Status	Rijksmonument (518903)
Bouwjaar	1937
Architect	F. Vervest en J. van Buytenen
Website	www.esbeek.eu, www.youtube.com/watch?v=VF5_Rx_P4O4

de kerk

op energiegebruik. Vanuit hun opleiding (milieu-technologie, bouwmanagement en vastgoed, bouwkunde en vormgeving) brainstormden zij een week over de toekomst van het gebouw en de directe omgeving. Als ondersteunende informatie kregen de studenten een aantal gastcolleges. De nieuwe ideeën voor een maatschappelijke herbestemming werden aan het einde van de week gepresenteerd. Sommige waren erg innovatief maar weinig praktisch, maar andere gaven een goede basis om op voort te borduren. Zo bleek een dubbel glazen dak energetisch zeer interessant en is een vloer waar je door te dansen energie mee kunt opwekken een fantastisch ideevoor carnaval.

Het bisdom heeft besloten de kerk aan de eredienst te onttrekken en de parochie heeft de kerk te koop gezet. Door de coöperatie wordt ingezet op de kerk als onderwijslocatie. Penningmeester van de coöperatie Roel Hesselmans legt uit dat een Brede School-bestemming het beste scenario voor het dorp zou zijn: "Een 'Samen Wijs'-invulling van kinderopvang, peuterspeelzaal en basisschool zou de leefbaarheid in Esbeek het meeste ten goede komen. Op deze manier kunnen jonge gezinnen hun kinderen in Esbeek in plaats van Hilvarenbeek naar school laten gaan, waardoor de binding met het dorp sterk blijft en de kerk opnieuw een warm dorpshuis vormt voor de gemeenschap." Het door de studenten bedachte dubbele glazen dak is inmiddels meegenomen in het concept ontwerp voor de kerk. Behalve voor de energie zou dit ook goed zijn voor de lichttoetreding van het schoolgebouw in spé.

Laatste hobbels

Een herbestemmingstraject is niet eenvoudig. De coöperatie vond steun bij BOEi. Gevraagd werd een haalbaarheidsstudie te verrichten met als centrale vraag of het ruimtelijk en financieel haalbaar is om een Brede School in het kerkgebouw onder te brengen. De uitslag is nog niet bekend, maar indien deze positief is rest er nog een belangrijke uitdaging. De gemeente Hilvarenbeek heeft zich wel bereid verklaard te investeren in de exploitatie, maar niet in de verwerving van het gebouw. De coöperatie hoopt dat de kerk om niet beschikbaar kan worden gesteld om de gewenste bestemming mogelijk te maken. Hoewel het parochiebestuur een intentieovereenkomst heeft getekend om het gebouw een bestemming van maatschappelijke doeleinden te laten vervullen, blijft de vraagprijs van de kerk nog wel een te overwinnen obstakel. Er zullen ongetwijfeld al wat kaarsjes opgestoken zijn om de plannen voor het dorp te laten slagen en Esbeek 'kaai leuk' te houden.

4| Samenwerking tussen sch

Educatie als sleutel tot toekomstig draagvlak

De Sint Ludgerkerk in Garnwerd is een van de meer dan tachtig kerken die de Stichting Oude Groninger Kerken (SOGK) in bezit heeft. De laatromaanse zaalkerk ligt bovenop de wierde van het oude dorp. Met behulp van vrijwilligers wordt het kerkgebouw al dertig jaar gebruikt als podium voor exposities, concerten en theatervoorstellingen.

Begin 2016 is in Garnwerd de pilot van het project 'Sleutelbewaarders' gestart. Dit educatieve programma van de SOGK is ontworpen om de relatie tussen de lokale kerkbeheerders en de lokale school te versterken. Een structurele samenwerking tussen kerk en school kan de leefbaarheid van het dorp versterken. In Garnwerd is het bestuur van de Sint Ludgerkerk een verbinding aangegaan met openbare basisschool Kromme Akkers. De basisschool dreigt gesloten te worden vanwege een laag leerlingenaantal en hoopt dit te vermijden door de handen ineen te slaan met de kerk. De eerste berichten sinds de start van de pilot zijn positief. Kerk en school profiteren beide van de betrokkenheid van de leerlingen.

De school ontving een sleutelbewaarderskistje met een sleutel van de kerk, allerlei educatief materiaal en een spel waarmee de leerlingen in gesprek kunnen gaan over de waarden van een kerkgebouw. Het kerkbestuur en de school geven in overleg definitieve vorm en inhoud aan het project. Er worden afspraken gemaakt over de activiteiten die de school in de kerk zou willen ondernemen en de rol die de leerlingen in bijvoorbeeld het onderhoud van het kerkgebouw zouden kunnen spelen. Het kan gaan om erfgoedlessen, maar evengoed om een biologieles op het kerkterrein, een speurtocht, de ontvangst van Sinterklaas in de kerk of een kerstviering.

Delen in het eigendom van een kerkgebouw

Samen met de lokale bewoners in de Groninger dorpen probeert de SOGK te zorgen voor nieuwe vormen van gebruik. Educatie is hierbij een belangrijk speerpunt. De jongste generaties vormen de doelgroep aan wie het cultureel erfgoed op termijn zal worden overgedragen. Daarom wil de SOGK de jeugd betrekken

Naam	**Sint Ludgerkerk**
Plaats	**Garnwerd**
Adres	Burg. Brouwersstraat 3
Gemeente	Winsum (Groningen)
Functie	Religieus gebruik (PKN) met nevenactiviteiten
Status	Rijksmonument (15559)
Bouwjaar	Dertiende eeuw
Architect	Onbekend
Website	www.kerkgarnwerd.nl

ool en kerk

bij het religieus erfgoed en met hen het gesprek aangaan over de waarde ervan. Door erover te praten en gezamenlijk activiteiten te organiseren ontstaan nieuwe ideeën voor het gebruik.

Vertrouwen is een belangrijke basis voor de samenwerking. Met het overhandigen van de sleutel van de kerk geeft het kerkbestuur aan dat men bereid is het eigenaarschap van het oude gebouw te delen. Door de leerlingen te laten ervaren dat de kerk een leuke, spannende, interessante en vertrouwde plek is, hoopt de SOGK bij te dragen aan het toekomstig draagvlak voor het behoud van kerkgebouwen.

Wordt het project een succes, dan kan de samenwerking verder worden uitgebreid en kunnen ook andere maatschappelijke partijen de sleutel van een kerkgebouw krijgen. Door het eigenaarschap van een kerkgebouw op deze letterlijke manier te delen, wordt de verantwoordelijkheid voor de kerken er een van iedereen.

5| Van mediaspektakel naar

Ingepakt in lakens

Soms zien mensen van buiten beter de bijzondere kwaliteiten van een gebouw of van de omgeving, dan de inwoners zelf. Dat was in Groede het geval met de hervormde kerk aan de Markt, een driebeukig gebouw met een oudste kern uit omstreeks 1250. Deze stond er rond 2000 dusdanig bouwvallig bij dat de kerkelijke gemeente er al twee jaar lang geen gebruik meer van kon maken. Enkele 'nieuwe' inwoners van het dorp zijn toen een reddingsactie begonnen die in het eigen dorp en ver daarbuiten veel weerklank vond. Als eerste werd de kerk symbolisch in doeken gewikkeld ('de schande bedekt'). Een groep vrouwen uit het dorp is wekenlang bezig geweest om meer dan 1.000 m^2 aan lakens aan elkaar te naaien, een actie die interessant genoeg bleek voor programma's van Paul de Leeuw (NPO 1), Hart van Nederland (SBS 6) en Omroep Zeeland.

De kerk deed mee aan de Grote Restauratieshow van de Postcode Loterij. De hoofdprijs van één miljoen euro werd niet binnengehaald, maar de deelname leverde toch de nodige publiciteit op. Door alle aandacht van de media konden net op tijd voldoende fondsen en subsidies van Rijk, Provincie Zeeland en gemeente Sluis worden binnengehaald om de kerk te restaureren.

Bij de restauratie is voorgesorteerd op toekomstig multifunctioneel gebruik. Door een bouwkundige ingreep werd de lichttoetreding in het kerkinterieur sterk verbeterd. In het koor werd een podium aangebracht. Er kwam een toiletgroep en er werd een nieuwe verwarming aangelegd. Het gebouw is hierdoor geschikt voor activiteiten als exposities, concerten, lezingen, diners en trouwerijen. De herinrichting is betaald met aanzienlijke sponsorgelden van onder meer de Rabobank, de Kerken Nevenfunctie-Lening van het Nationaal Restauratiefonds en diverse (kerkelijke) fondsen.

De grootscheepse restauratie werd in 2010 succesvol afgesloten. Maar dat de kleine kerkgemeenschap niet op de oude voet kon verdergaan, was toen wel duidelijk geworden. In 2010 werd daarom de Stichting Grote Kerk Groede opgericht, met als doel de instandhouding van het gebouw en het geven van een zinvolle

Naam	**Grote Kerk** (PKN)
Plaats	**Groede**
Adres	Markt 1
Gemeente	Sluis (Zeeland)
Functie	Herbestemd tot multifunctioneel centrum met religieuze nevenfunctie
Status	Rijksmonument (31516)
Bouwjaar	Dertiende eeuw
Architect	Onbekend
Website	www.grotekerkgroede.nl

multifunctioneel gebouw

bestemming door het organiseren van activiteiten. De Protestantse Gemeente De Verbinding heeft het eigendom van de kerk in 2014 aan de stichting overgedragen, maar er wordt nog altijd gekerkt.

Winstgevend met een kleine nuance

Voorzitter van de stichting, Thijs Soeting, hecht sterk aan het opgebouwde draagvlak binnen het dorp: "Om dit draagvlak goed te houden, stellen wij de kerk regelmatig om niet beschikbaar voor bewoners-activiteiten. Het enige wat we niet willen is er op toe leggen." De nieuwe stichting verdient tot dusverre jaarlijks meer dan het onderhoud kost. Dat is een goede uitgangssituatie voor het terugverdienen van een deel van de investeringskosten en het vormen van een reserve.
Direct na de restauratie besloot de Provincie Zeeland tot huur van een deel van de kerk voor een (semi)-permanente expositie over een groot provinciaal project, Waterdunen. Hoewel de huur in de loop van 2016 wegvalt door het beëindigen van de expositie, leveren de andere activiteiten nog altijd ongeveer 20.000 euro per jaar op. Dat is voldoende om de jaarlijkse onderhoudskosten te betalen.
De stichting doet veel aan acquisitie. De kerk is bijna het hele jaar open waardoor veel mensen binnenkomen en met het kerkgebouw kennismaken. Het multifunctionele gebruik lijkt in Groede een winstgevend business model op te leveren.
Thijs Soeting: "Haha, ja maar dan wel met een kleine nuance, want deze fantastische resultaten kunnen alleen maar bereikt worden door de inzet van heel veel vrijwilligers, die allemaal gratis werk verrichten!"

6| Creatief de krimp te lijf

Op zoek naar duurzame oplossingen

In het Groningse dorp Kloosterburen hebben de dorpsbewoners het heft in eigen handen genomen om de bevolkingskrimp en de gevaren die dit met zich meebrengt voor de leefbaarheid in de regio tegen te gaan. Het initiatief SintJan biedt een antwoord op de demografische ontwikkelingen door het middeleeuwse kloosterterrein in Kloosterburen en de op het hoogste punt daarvan gebouwde Nicolaaskerk een nieuwe invulling te geven. De in 2006 opgerichte Stichting SintJan werkt hierbij samen met onder andere gemeente De Marne, Provincie Groningen, woningcorporaties, diverse zorgaanbieders en Vereniging Dorpsbelangen Kloosterburen. Na een fusie tussen de Hervormde en Gereformeerde Kerk kwam de Nicolaaskerk leeg te staan. Eind 2013 werd het kerkgebouw door de Protestante Gemeente Leens overgedragen aan de Stichting SintJan. De stichting ontving hiervoor een bruidsschat van de kerk.

Met het kloosterterrein als uitgangspunt initieert SintJan projecten om duurzame oplossingen te vinden voor wonen, werken, zorgverlening en cultuurbehoud. De stichting maakt zich onder meer sterk voor de zorgverlening aan alle zorgbehoevenden in Kloosterburen, met name de ouderen en verstandelijk gehandicapten. Hiertoe is de Coöperatie Klooster&Buren opgericht, een samenwerkingsverband van de vijf dorpen Hornhuizen, Kruisweg, Kleine Huisjes, Molenrij en Kloosterburen. Van deze zorgcoöperatie kunnen alle dorpsbewoners lid worden en de leden bepalen het beleid.

Duurzaamheid is een sleutelbegrip in Kloosterburen. Ter bevordering van duurzame landbouw, duurzaam bouwen in de vorm van strobouw en een duurzame energievoorziening onderneemt SintJan diverse initiatieven. De kloostertuin bijvoorbeeld, ook wel het Hof van Heden genoemd, is een plek waar jong en oud elkaar ontmoeten en waar in de moestuintjes gewerkt kan worden. Dit groene project doet tevens dienst als proeftuin voor duurzame teelttechnieken. In samenwerking met de Groninger Energie Koepel zoekt SintJan naar mogelijkheden om het dorp in haar eigen energiebehoefte te laten voorzien.

Naam	**Nicolaaskerk** (PKN)
Plaats	**Kloosterburen**
Adres	Sint Jansstraat 8
Gemeente	De Marne (Groningen)
Functie	Herbestemd tot ontmoetingsplek en cultureel centrum
Status	Rijksmonument (23668)
Bouwjaar	1843
Architect	Onbekend
Website	www.sintjankloosterburen.nl

Het hart van Kloosterburen

De monumenten in Kloosterburen spelen in dit plan een belangrijke rol. SintJan wil de kerk, de kloostertuin en de kloosterboerderij opnieuw een centrale functie in het dorp geven. Alle activiteiten die de stichting organiseert worden indien mogelijk met de Nicolaaskerk verbonden. De kerk wordt nieuw leven ingeblazen door het gebouw te gebruiken als ontmoetingsplek voor de dorpsbewoners en als locatie voor culturele activiteiten. Zo organiseert Vereniging Dorpsbelangen Kloosterburen alle bijeenkomsten in het kerkgebouw. De Nicolaaskerk is tevens de plek van samenkomst van de zorgcoöperatie Klooster&Buren. In 2016 wordt het kerkgebouw volgens de plannen van architect Reinier de Gooijer en beeldend kunstenares Anne Hilderink, voorzitter van Stichting SintJan, verder geschikt gemaakt als gemeenschapsruimte en als hulppost voor de ambulante zorgverlening.
De kerk wordt geïsoleerd, er wordt vloerverwarming geïnstalleerd, er komen meer toiletten en er wordt voorzien in nieuwe werkplekken. De kerk wordt energieneutraal.

SintJan zet zich door middel van deze projecten en activiteiten in voor de versterking van de gemeenschapszin in Kloosterburen. De betrokkenheid van de dorpsbewoners is hierbij cruciaal. Vrijwilligers spelen een belangrijke rol in het onderhoud van de kerk en de kloostertuin. Veel dorpsbewoners nemen verantwoordelijkheid door lid te worden van de zorgcoöperatie. Dankzij het initiatief is de Nicolaaskerk opnieuw het hart van het Groningse dorp geworden.

7| Actief dorp houdt kerk open

Stichting behoudt huis van gebed

In het kleine Brabantse dorp Neerlangel, zestig inwoners rijk, staat de Sint Jan de Doperkerk. De Romaanse tufstenen toren uit de elfde eeuw is later met baksteen opgehoogd. Het schip van de kerk is in de negentiende eeuw afgebroken en in neogotische stijl herbouwd. Hoewel er geen wekelijkse kerkdiensten meer worden gehouden, is de kerk nog wel geopend voor de eredienst en elke dag te bezoeken voor rust en gebed. In het verleden waren er verschillende momenten waarop de kerk gesloten dreigde te worden. Het plaatselijke Sint Jansgilde probeerde het gebouw zo lang mogelijk voor religieus gebruik te behouden. In 1958 ging de kerk dan toch dicht en was ze alleen nog tijdens de Sint Jansfeesten in juni een paar weken open. In 1987 werd de kerk door een Franciscaner pater in gebruik genomen als huis van gebed. Na zijn vertrek in 1997 lukte het de plaatselijke bevolking het kerkgebouw nagenoeg het gehele jaar dagelijks voor het publiek open te houden. Sinds die tijd worden er met geld uit collectes en verkoop van kaarsen middelen gereserveerd voor toekomstig onderhoud.

De Neerlangelse dorpsgemeenschap, die al jaren zorg droeg voor de kerk, wilde meer zeggenschap over het gebouw. Het moest een huis van gebed blijven. Verkoop moest worden voorkomen. De in 2002 door dorpsbewoners opgerichte Stichting Neerlangel Historie en Toekomst wil de karakteristieke eigenheid van Neerlangel, en in het bijzonder het cultuurhistorisch belang waarborgen. Een belangrijk onderdeel hiervan is de instandhouding en het onderhoud van de Sint Jan de Doperkerk. De stichting is om tafel gegaan met het parochiebestuur. In 2008 tekenden de twee partijen een overeenkomst waarin werd vastgelegd dat de kerk open zou blijven voor de eredienst ten behoeve van de inwoners van Neerlangel. De parochie bleef formeel eigenaar en de stichting kreeg de verantwoordelijkheid voor het kleine en grote onderhoud van de kerk. Na een voorspoedige fondsenwerving en een grondige restauratie is de Sint Jan de Doper met het Sint Jansfeest in juni 2011 weer in gebruik genomen.

Naam	**Sint Jan de Doperkerk**
Plaats	**Neerlangel**
Adres	Sint Jansstraat 2
Gemeente	Oss (Noord-Brabant)
Functie	Religieus gebruik (RKK)
Status	Rijksmonument (32399)
Bouwjaar	1869
Architect	Onbekend
Website	www.neerlangel.nl

Een vruchtbare bodem

Door het initiatief van de dorpsgemeenschap kon de kerk in Neerlangel open blijven voor religieus gebruik, hoewel er geen wekelijkse dienst meer wordt gehouden. Met de samenvoeging van zeven regionale parochies in 2015 werd de nieuwe kerkelijke gemeente aan Sint Jan de Doper toegewijd. Als oudste kerk in de parochie kwam de Sint Jan de Doperkerk daarmee weer in het hart van de nieuwe geloofsgemeenschap te staan.

Voor haar inkomsten is de Stichting Neerlangel Historie en Toekomst volledig afhankelijk van de bezoekers van de kerk. Om in het onderhoud van het gebouw te kunnen blijven voorzien is daarom de commissie 'Vrienden van de kleine Sint Jan' opgericht. Door een financiële bijdrage te geven kan men vriend en daarmee sponsor van het kerkje worden. Vrienden krijgen een leuke activiteit in de kerk aangeboden. In een klein dorp zijn mensen nodig die het kerkgebouw een warm hart toedragen. Die vruchtbare bodem was er in Neerlangel. Niet alleen de dorpsgemeenschap zelf is begaan met het lot van de kerk, ook daarbuiten is er draagvlak voor haar voortbestaan. Het merendeel van de giften van de 'Vrienden van de kleine Sint Jan' is zelfs afkomstig van mensen buiten het dorp. Het Sint Jansgilde viert nog elk jaar het Sint Jansfeest, een festiviteit waar zo'n drie tot vierhonderd bezoekers op afkomen. Hoogtepunt is de eucharistieviering in de openlucht onder de oude eikenbomen bij de kerk.

2 Een gezonde exploitatie door kosten te verlagen

Een harde voorwaarde voor een gezonde exploitatie is om minder kosten te hebben dan uitgaven. Dat is makkelijk gezegd, maar hoe realiseer je lagere kosten? De eerste stap is om te denken vanuit een ondernemende houding en dat kan soms flink wennen zijn als je gewend ben dat tekorten als vanzelfsprekend door derden worden gedekt.

- Bespaar op het gebouw. Indien u bijvoorbeeld het gebouw kunt (terug)huren, na het al dan niet eerst verkocht te hebben, scheelt u dat in de kapitaallasten. Bovendien maakt u de nieuwe eigenaar of verhuurder tot partner.

- Verlaag het energieverbruik. Denk aan het installeren van zonnepanelen en aan isolatiemaatregelen. Dit vraagt wel om een (eenmalige) investering vooraf. Zo'n eenmalige investering kan echter een ideaal onderwerp zijn voor een crowdfunding- of sponsoractie.

- Dingen niet doen. Dit klinkt wellicht vreemd maar vaak is er de neiging om 'flink door te willen pakken' wat kan leiden tot meer uitgaven dan strikt noodzakelijk. Soms is het natuurlijk slim om dingen wel in een keer te doen - als die grote dure steiger er toch staat voor de restauratie van het dak, dan gelijk ook maar de buitenkant schilderen - maar dat is lang niet altijd het geval. Blijf kritisch nadenken over wat noodzakelijk is en wat extra is. Natuurlijk het gebouw moet droog, veilig en functioneel zijn, maar zaken als restauratie-achterstanden hoeven wellicht niet allemaal tegelijkertijd te worden weggewerkt.

- Denk in tussenstappen. Soms is het mogelijk om uitgaven in de tijd te spreiden. Bijvoorbeeld gefaseerd verbouwen, waarbij er pas weer verbouwd gaat worden als er geld is. Dat leidt ertoe dat niet meer wordt uitgegeven dan strikt noodzakelijk is. Het kan verstandig zijn om te investeren in zaken die ook gelijk geld in het laatje brengen. Zorg zo snel mogelijk voor cashflow.

- Werk samen. Als u anderen in uw project kunt betrekken, kunnen die wellicht ook een deel van de lasten dragen. Wat ook kan - zeker in tijden waar het economisch slechter gaat en partijen verlegen zitten om werk - is aannemers en installateurs medefinanciers te maken door hen in overleg uitgesteld of in tranches uit te betalen. Zij zorgen zo voor extra financiële ruimte.

- Energie is soms meer waard dan geld. U kunt kosten besparen door bepaalde activiteiten niet door bedrijven maar door vrijwilligers te laten uitvoeren. Dat scheelt niet alleen geld, maar komt ook tegemoet aan de behoefte van mensen om een bijdrage te willen leveren die meer is dan het leveren van een financiële bijdrage. Er zijn genoeg vrijwilligers die het leuk vinden om mee te helpen.

8| Vele handen maken licht

De huiskamer van Kolhorn

De Laurenskerk is al sinds 1966 seculier. Het toenmalige kerkbestuur deed de kerk voor het bekende symbolische bedrag van één gulden over aan de Stichting tot Instandhouding en Restauratie van de Nederlands Hervormde Kerk te Kolhorn.
Het kerkgebouw werd gerestaureerd en in de jaren tachtig van de vorige eeuw bouwkundig verbonden aan een nieuw gebouwd dorpshuis vlak naast de kerk. Dorpshuis De Nieuwe Horn en de Laurenskerk zijn sindsdien een veelgebruikte voorziening in Kolhorn.
In 2013 is er een nieuw stichtingsbestuur aangetreden dat met de hulp van experts en belangstellenden een driejarenplan heeft opgesteld voor de exploitatie en de aanpak van achterstallig onderhoud.
Mede dankzij het feit dat er in Kolhorn geen enkel ander gebouw van enige importantie staat, heeft de stichting weinig problemen om de Laurenskerk te exploiteren. De gebruiksmogelijkheden van het kerkgebouw zijn enorm vergroot door de verbinding met het dorpshuis waardoor de twee gebouwen sindsdien als eenheid verhuurbaar zijn. Daarnaast was de herinrichting van het buitenplein een slimme zet wat betreft de exploitatiekansen van dorpshuis en kerk. Door het groen rondom de kerk aan te pakken is het contact met het dorp achter de kerk vergroot en kunnen er bijvoorbeeld ook openluchtconcerten of andere buitenactiviteiten worden gefaciliteerd.
De herinrichting van de kerkterp als podium voor de dorpsbewoners komt tevens de sociale cohesie in het dorp ten goede.
Er vinden verschillende activiteiten plaats in de kerk. De stichting zelf organiseert tentoonstellingen van kunstenaars. Het entreegeld en 10 procent van de opbrengst van de verkopen zijn voor de stichting.
Het dorpshuis en de kerk worden verhuurd aan externe gebruikers en bieden onderdak aan een grote diversiteit aan verenigingen in Kolhorn.
Er worden zanglessen gegeven, er is een tekenclub en verschillende muziekverenigingen repeteren in de kerk. Deze activiteiten zijn van groot belang voor de leefbaarheid in het dorp. Het dorpshuis en de kerk vervullen hierin ook een functie voor de regio.

Naam	**Laurenskerk** (NH)
Plaats	**Kolhorn**
Adres	Kerkepad 2
Gemeente	Hollands Kroon (Noord-Holland)
Functie	Herbestemd tot multifunctioneel centrum voor sociaal-maatschappelijke doeleinden
Status	Rijksmonument (kerk 8679, toren 8680)
Bouwjaar	Vijftiende eeuw
Architect	Onbekend
Website	www.dorpshuiskolhorn.nl

werk

Onvoorwaardelijke inzet van dorpsbewoners

De exploitatie van de Laurenskerk verloopt succesvol. De grootste inkomstenstroom voor het grote en kleine onderhoud aan het kerkgebouw wordt geleverd door subsidies van het Rijk, fondsen en de inkomsten die worden gegenereerd uit de verhuur.
Willem Messchaert, voorzitter van de stichting, noemt in dit verband ook de deelname aan projecten als 'Kern met Pit' in 2013 een sleutel tot succes. In dat jaar werd Kolhorn ondersteund door experts met adviezen op maat bij vragen op het gebied van bijvoorbeeld brandveiligheid, monumentenzorg en energiebeheer. Dat het onderhoud van dorpshuis De Nieuwe Horn en de Laurenskerk ondanks de beperkte financiële middelen toch lukt is te danken aan de onvoorwaardelijke inzet en betrokkenheid van de dorpsbewoners. Lokale bedrijven en arbeiders zetten vaak pro deo hun expertise in. Materialen worden kosteloos geleverd en vaklieden zoals dakdekkers, timmerlui, schilders en metselaars bieden tegen gereduceerd tarief hun diensten aan. Vrijwilligers steken de handen uit de mouwen tijdens nationale acties zoals de Burendag. In 2013 bijvoorbeeld werd een dag lang met tientallen vrijwilligers gewerkt aan onder andere de vervanging van dakpannen, het schoonmaken van de bestrating en het opruimen van de tuin. In datzelfde jaar werd tijdens de landelijke vrijwilligersactie NLDoet, een initiatief van het Oranje Fonds, met ruim twintig vrijwilligers in en rondom de kerk geklust. De werkzaamheden varieerden van het snoeien van de heg tot het isoleren van het tongewelf.

In Kolhorn zijn niet alleen extra kansen gecreëerd voor de exploitatie van de Laurenskerk, ook de kosten voor het onderhoud aan het kerkgebouw worden gedrukt. De inzet van vrijwilligers en dorpsbewoners, gratis expertise en pro deo verrichte arbeid door lokale bedrijven zijn cruciaal in de instandhouding van de gebouwen. Het verantwoordelijkheidsbesef dat uit hun hulpvaardigheid spreekt, wijst op het belang van het dorpshuis en de kerk voor de leefbaarheid in Kolhorn.

9| Samen de handen uit de

Inspiratie en draagvlak

De Protestantse Gemeente in het Overijsselse Kuinre had tot 2010 twee gebouwen tot haar beschikking: de voormalige hervormde kerk die voor de eredienst werd gebruikt en een verenigingsgebouw elders in het dorp dat werd ingezet als vergaderlocatie, repetitieruimte en zondagsschool. De dubbele lasten die de kerkelijke gemeente hierdoor droeg, noopten het kerkbestuur te zoeken naar bezuinigingsmaatregelen. Toen het verenigingsgebouw ook nog eens aan een restauratie toe bleek te zijn, werd besloten dit gebouw te verkopen en te investeren in de kerk. Omdat het kerkgebouw door dit besluit meer voorzieningen zou moeten huisvesten is het gebouw in 2010 grondig verbouwd. Geïnspireerd door een vergelijkbare verbouwing van een PKN-kerk in Scherpenzeel, is de muur met het orgel vier meter opgeschoven waardoor daarachter plek voor een vergaderruimte ontstond. Op de eerste verdieping achter het orgel is een extra ruimte gecreëerd voor de zondagsschool. De kerkzaal is door deze ingreep kleiner geworden en het loodzware orgel moest worden verplaatst. Na vierentwintig weken was de klus geklaard en had de kerk er naast de eredienst nog een paar functies bij.

Voor de verbouwing was vanaf het begin af aan veel draagvlak onder de dorpsbewoners. Deze steun werd tijdens de verbouwing nog sterker toen het kerkbestuur besloot de kerk tevens geschikt te maken als uitvaartlocatie. In die periode had uitvaartverzorger Yarden net de plaatselijke aula afgestoten waardoor het niet langer mogelijk zou zijn uitvaartdiensten in het dorp te houden. In reactie hierop werd besloten dat de consistorie van de kerk geschikt zou worden gemaakt als aula. Dorpsbewoners van iedere kerkelijke gezindte moesten in de kerk terecht kunnen.
De keuken werd vergroot om de aanwezigheid van grote groepen mensen te kunnen faciliteren.
De consistorie werd rolstoelvriendelijk gemaakt.
Door deze ontwikkeling werd de verbouwing van het kerkgebouw van belang voor het gehele dorp.

Naam	**Dorpskerk**
Plaats	**Kuinre**
Adres	Henric de Cranestraat 41
Gemeente	Steenwijkerland (Overijssel)
Functie	Religieus gebruik (PKN)
Status	Rijksmonument (39892)
Bouwjaar	1678
Architect	Onbekend
Website	www.kuinreblankenham.protestantsekerk.net

mouwen

Geen verbouwing zonder vrijwilligers

De verbouwing van de kerk in Kuinre is hoofdzakelijk betaald uit een laagrentende lening van het Nationaal Restauratiefonds en uit verschillende andere fondsen. Yarden droeg een bedrag bij voor de te realiseren aulavoorziening in de kerk. De verkoop van het in onbruik geraakte verenigingsgebouw leverde nog eens 50.000 euro op. Desondanks kwam de financiering nog niet helemaal rond. Om toch uit de kosten te kunnen komen is daarom tijdens een gemeenteavond voor dorpsbewoners geïnventariseerd wie eventueel aan de verbouwing van de kerk mee zou willen en kunnen helpen. Dat leverde een bestand van ongeveer veertig actieve vrijwilligers op die iedere week van de verbouwing in de kerk te vinden waren.

De werkzaamheden die door vrijwilligers werden uitgevoerd varieerden van sloopwerk tot de aanleg van elektra, van schilderwerk tot het installeren van sanitair. Iedereen deed wat hij of zij kon en droeg zo een steentje bij. Tijdens de verbouwing werd gewoon iedere zondag gekerkt. Dat betekende dat de kerkzaal elke week opgeruimd en schoongemaakt moest worden. In totaal hebben de vrijwilligers in Kuinre een geschatte tweeduizend uur in de verbouwing gestoken waardoor ongeveer 30.000 euro is bespaard. De inzet van vrijwilligers bleek uiteindelijk doorslaggevend voor de goede afloop.

10| Respect voor de schepping

Verduurzaming en besparing

De wederopbouwkerk van Schoondijke is een goed voorbeeld van een 'groene kerk'. Om voor dit label in aanmerking te komen moet je als kerkeigenaar de focus leggen op duurzaamheid. Dat heeft de Protestantse Gemeente De Verbinding dan ook gedaan. Behalve door het bordje op de gevel, is het groene karakter van de kerk meteen duidelijk door de in 2011 op het dak geplaatste zonnepanelen. Al in het tweede jaar dat de panelen in gebruik waren, leverden ze met ruim 5.300 kWh meer op dan de kerk zelf aan energie verbruikt. Het overschot van circa 1.000 kWh wordt geretourneerd aan het net en daar krijgt de kerk een kleine vergoeding voor. Omdat het profijtelijker is dit overschot zelf te benutten, heeft de kerk een energiebesparende elektrische boiler in de keuken geïnstalleerd. Hierdoor is het niet meer nodig gas te gebruiken voor het opwarmen van water, maar kan worden volstaan met de zelf opgewekte stroom. Het gasverbruik wordt daardoor lager en er is sneller warm water in de keuken.

Bijbelse boodschap als basis

Waarom de keuze voor groene energie?
Jaap Steeneveld van het kerkbestuur legt uit: "Na het overlijden van een gemeentelid kregen we een legaat. Dit legaat hebben we gebruikt om vierentwintig zonnepanelen op ons kerkdak te plaatsen. We wilden daarmee twee dingen bereiken: zelf onze elektrische energie opwekken en ook een signaal afgeven aan onze dorpsbewoners dat we als kerk het voorbeeld geven door in groene energie te investeren. Nu zien we bij veel meer particulieren en bedrijven zonnepanelen maar vijf jaar geleden zag je ze nog maar mondjes-maat. Door zo als kerk in de maatschappij te staan beken je kleur en kies je voor de schepping waarvoor we met elkaar verantwoordelijk zijn. Het in stand houden van een kerk bestaat niet alleen uit een kloppend financiële plaatje, het begint bij mensen die gemotiveerd zijn om uit de Bijbelse boodschap consequenties te trekken voor ons gedrag en de beslissingen die we nemen."

Naam	**Protestantse Kerk**
Plaats	**Schoondijke**
Adres	Dorpsplein 37
Gemeente	Sluis (Zeeland)
Functie	Religieus gebruik (PKN)
Status	Geen
Bouwjaar	1950
Architect	A. Eibink
Website	www.pg-deverbinding.nl

en economisch voordelig

In de kerk worden fairtrade producten gebruikt voor koffie, thee en wijn en er wordt met duurzaam geproduceerd papier gekopieerd. Door de diaconie wordt duurzaam belegd in onder meer windmolens. In het interieur valt de ingebouwde zaal op. De kerk kan gecompartimenteerd worden waardoor het energieverbruik bij nevenactiviteiten beperkt kan blijven. De zaal wordt voor allerlei doeleinden gehuurd. De kerk heeft geen officiële monumentstatus en kent daardoor weinig bouwkundige beperkingen De kerk is een van de drie wederopbouwkerken in een dorp dat in de Tweede Wereldoorlog voor 95 procent is verwoest. De keuze voor duurzaamheid was alles bij elkaar best ingrijpend. Met zelfs kerkdiensten over duurzaamheid is dat in Schoondijke goed uitgepakt. De combinatie van Bijbelse boodschap en duurzaamheid leidden tot forse besparingen op het energieverbruik.

3 Een gezonde exploitatie door inkomsten te verhogen

Wat geldt voor het verlagen van de kosten geldt ook voor het verhogen van de inkomsten.
Denk als een ondernemer en verlies de zakelijkheid niet uit het oog.

- Sta open voor nevenbestemming of herbestemming. Dat kan noodzakelijk zijn voor de (financiële) toekomst van het kerkgebouw. De geldstromen die dat oplevert kunnen worden aangewend om de kerk in stand te houden.

- Laat andere functies toe. Door andere functies tot de kerk toe te laten ontstaan mogelijkheden tot andersoortige subsidies zoals bijvoorbeeld voor plattelandsontwikkeling of voor sociale voorzieningen. Een dergelijke verbreding van activiteiten kan ook het gesprek met de burgerlijke gemeente vergemakkelijken omdat men traditioneel nogal afstand bewaart onder het motto 'scheiding van kerk en staat'.

- Houd de periode tussen investeren en in gebruik nemen zo kort mogelijk. Zorg zo snel mogelijk voor inkomsten: de cashflow. Soms kunnen gebouwen (deels) al in gebruik genomen worden voordat ze volledig zijn opgeknapt. Er zijn genoeg partijen die het interessant vinden om gedurende de verbouwing in het gebouw te dineren of te vergaderen.

- Let op de tijd. Tijd is geld. Hoe sneller zaken worden aangepakt, hoe korter de doorlooptijd van een ingreep, des te sneller kan er geld gespaard of verdiend worden. Houd planningen dus strak in de gaten. Er zijn voorbeelden van verbouwingen die na overleg met de gemeente geclassificeerd konden worden als 'achterstallig onderhoud' in plaats van 'ingrijpende verbouwing', waardoor er een minder zware vergunningenprocedure nodig was en er sneller gestart kon worden met de werkzaamheden, en er dus ook weer sneller geld verdiend kon worden.

- Varieer in prijzen. Als een kerkgebouw meerdere huurders kan huisvesten kunnen sommige ruimten interessanter zijn dan andere ruimten in het gebouw. Daar kan dan ook best een andere huurprijs voor gevraagd worden. Ook kan gedacht worden aan 'ingroeihuren', waarbij wel afspraken gemaakt moeten worden over het toekomstig gebruik en de bijbehorende betaling.

- Meer vierkante meters betekent meer opbrengsten. Soms zijn er onverwachte ruimten die ook verhuurbaar blijken - dat kan ook de buitenruimte zijn - of zijn extra ruimten te creëren die zorgen voor hogere inkomsten.

11| Een cultuurpodium tussen

Een niche gevonden

Rocken in de kerk, luisteren naar muziek of een borrel drinken. In Borger kan het. Bij velen is de Willibrordkerk dan ook beter bekend als Vanslag, een cultuurpodium dat in 2013 de deuren van het kerkgebouw opende en muziek- en cultuurliefhebbers van heinde en verre trekt. Zij komen af op bijvoorbeeld bluesbands met een internationale reputatie. Maar er gebeurt nog zo veel meer, want Vanslag richt zich bij uitstek op talent dat een podium verdient om zich verder te ontwikkelen. Een cultuurpodium met een duidelijke nichefunctie dus voor nieuwe cultuur en co-creaties met andere partijen. Het aspect van ontmoeting en samenkomst vormt een mooie verbinding naar de centrale functie die de kerk lange tijd in het dorp heeft gehad.

In 1976 werd de kerk onderdeel van het nieuwe, pal naast de kerk gebouwde gemeentehuis van Borger. Het eigendom van de kerk ging over naar de gemeente. Beide gebouwen werden met elkaar verbonden door een ondergrondse gang en feitelijk werden kerk en gemeentehuis een multifunctioneel centrum. De gemeente hield soms raadsvergaderingen in het kerkgebouw, terwijl het op zondag weer gebruikt werd door de kerkelijke gemeente. Er werden incidenteel ook theatervoorstellingen in de kerk gehouden.

Gemeentehuis en kerkgebouw kregen te maken met fusies. in 1998 werden de gemeenten Borger en Odoorn samengevoegd en werd het gemeentehuis van de nieuwe gemeente Borger-Odoorn verplaatst naar Exloo. In het fusieproces van de protestantse kerkelijke gemeenten werd gekozen voor de gereformeerde dorpskerk. De laatste officiële kerkdienst in de Willibrordkerk vond plaats in 2009. Het kloppende hart van het hunebeddendorp van 4.700 inwoners kwam vrijwel stil te staan. Zo af en toe waren er nog trouwerijen en rouwdiensten. In 2011 kwam gelukkig het initiatief voor het oprichten van een cultuurpodium in de kerk van de grond.

Exploitatie en eigendom

Het programma voor het cultuurpodium wordt ingevuld door Vanslag die zich volgens de eigen website ten doelt stelt: “Het (doen) ontwikkelen en produceren van activiteiten op het gebied van kunst en cultuur, met inbegrip van wetenschap en educatie.

Naam	**Willibrordkerk** (PKN)
Plaats	**Borger**
Adres	Hoofdstraat 34
Gemeente	Borger-Odoorn (Drenthe)
Functie	Herbestemd tot cultuurpodium
Status	Rijksmonument (9897)
Bouwjaar	1826 (toren 1316)
Architect	Onbekend
Website	www.vanslag.eu

de hunebedden

De stichting tracht haar doel onder meer te verwezenlijken door het exploiteren van een ruimte (de oude kerk van Borger) voor kunst en cultuur, alsmede voor horecafaciliteiten in de ruimste zin des woord." De stichting is afhankelijk van subsidies, giften, legaten en andere geldstromen, waarbij de activiteiten voor het cultuurpodium en voor het grand café zoveel mogelijk worden uitgevoerd door vrijwilligers.

Het eigendom van de kerk is voor een symbolisch bedrag van één euro op 31 december 2015 overgedragen door de gemeente Borger-Odoorn aan de Stichting tot Behoud en Beheer Willibrordkerk te Borger. Deze stichting was in 2013 opgericht met als doel het kerkgebouw in stand te houden en beschikbaar te stellen voor cultuurdoeleinden. Wethouder Ton Souverein: "De Willibrordkerk is een markant gebouw, dat door de centrumvernieuwing en het poppodium een nog prominentere plek heeft ingenomen in het dorp. Dat de beheersstichting nu zorgdraagt voor de instandhouding, maakt het plaatje voor mij compleet." De stichting is tevens verantwoordelijk voor het luiden van de kerkklok en het onderhoud van de toren.

Directeur van Vanslag, Henk Eggens, legt uit dat bewust voor deze constructie is gekozen: "Op deze manier wordt het cultuurpodium niet al te kwetsbaar en kunnen we het draagvlak binnen de gemeenschap voor het behoud van de kerk centraal stellen. Ook kan op deze manier voorkomen worden dat het eigenom van de kerk in een handen van een louter commerciële partij zou komen. Dat zou misschien goed zijn voor de exploitaite, maar zeker niet voor het draagvlak."
De stichting experimenteert nog met haar programmering. Wat slaat aan en wat minder?
Henk Eggens vertelt dat de belangrijkste speerpunten "Americana, Jazz, Blues en de meer 'inhoudsvolle' Nederlandstalige muziek - geen Jan Smit - zijn."
De bezoekersaantallen nemen nog steeds toe, maar de inkomsten zijn niet voldoende om de onderhoudskosten van het kerkgebouw te financieren. Dankzij alle andere activiteiten zoals congressen en presentaties kan er net quitte worden gespeeld.

In Borger zijn er geen gevoeligheden meer omtrent de culturele programmering van de kerk. Een oude klokkenluider had er aanvankelijk wel moeite mee, maar is goed op de hoogte gehouden van alle stappen die de stichting heeft gezet.
Henk Eggens: "Toen het klaar was wilde hij er zelfs zijn 50-jarig huwelijksjubileum vieren." Ook vanuit kerkelijke hoek zijn de opmerkingen positief gebleken. Eggens: "Zo heeft een dominee mij eens gezegd: kan ik eindelijk eens een biertje drinken in de kerk!"

12| Combinatie van functies cr

Burgerinitiatief leidt tot nieuwe bestemming

De in 1867 gebouwde Sint Gertrudis van Nijvelkerk in Heerle is een goed voorbeeld van een katholieke kerk die is herbestemd tot een multifunctioneel centrum. De kerk herbergt een dorpshuis, een huisartsenpraktijk en een gebedsruimte. De laatste biedt plaats aan vijftig personen en wordt gehuurd door de kerkgemeenschap. In de toekomst komt mogelijk ook de pinautomaat van een bank in de kerk. Behalve aanloop, zal dit ook extra inkomsten kunnen opleveren. De plaatselijke woningcorporatie AlleeWonen kocht de kerk in 2012. Zij treedt op als exploitant en verhuurt het gebouw aan dorpshuis, huisartsenpraktijk en kerkgemeenschap. Het merendeel van het kerkmeubilair is verwijderd om de nieuwe functies mogelijk te maken, maar tegelijkertijd is wel het beeld van de Sint Gertrudis teruggeplaatst in de gebedsruimte. De nieuwe inrichting is met kwaliteit vormgegeven. De nieuwbouw, welke er als het ware 'ingeschoven' is en te 'gast' is in het gebouw, vormt een bijzonder contrast met de monumentale neogotiek van de omhulling.

Het initiatief voor het multifunctioneel centrum kwam vanuit de Leefbaarheidsgroep Heerle, die vervolgens het kerkbestuur en de gemeente Roosendaal erbij betrok. Al deze partijen hadden zo hun belangen. De kerk had te maken met een terugloop van het aantal kerkgangers, met als gevolg minder inkomsten. Daardoor waren de oplopende beheerskosten niet meer te betalen en liep het achterstallige onderhoud verder op. Maar er was meer aan de hand in Heerle. De gemeente Roosendaal wilde het dorpshuis herhuisvesten omdat het oude buurthuis gesloopt zou worden om plaats te maken voor woningen. Mede hierdoor stond de leefbaarheid van het dorp onder druk. Dit leidde tot de oprichting van een burgerinitiatief: de Leefbaarheidsgroep Heerle.

Woningcorporatie toont maatschappelijke verantwoordelijkheid

Als eerste werd een Programma van Eisen (PvE) opgesteld. Op basis van een visieprijsvraag, uitgezet door de woningcorporatie, is een architect geselecteerd. Deze vertaalde het PvE naar een ontwerp. De Provincie Noord-Brabant subsidieerde

Naam	**Sint Gertrudis van Nijvelkerk** (RKK)
Plaats	**Heerle**
Adres	Herelsestraat 100
Gemeente	Roosendaal (Noord-Brabant)
Functie	Herbestemd tot multifunctioneel centrum met religieus gebruik
Status	Rijksmonument (517295)
Bouwjaar	1864
Architect	J. van Mansveld (in 1924 uitgebreid door Dom Paul Bellot)
Website	www.oomenarchitecten.nl/alle-projecten/herbestemming-kerk-heerle

eëert een gezamenlijk belang

het project vanuit de subsidieregeling voor integrale dorpsontwikkelingsplannen. Hierdoor kon het initiatief omgezet worden in een structurele samenwerking. Via de gemeente Roosendaal is een deel van de subsidie ter beschikking gesteld voor het behoud van de kerk, waardoor de onrendabele top is geminimaliseerd en het project een haalbare businesscase werd.
De kerk wordt onderhouden door de woningcorporatie. Projectleider Jelle Vos van de woningcorporatie: "De realisatie van het project is belangrijk voor de leefbaarheid van het dorp. De andere partijen - Provincie en gemeente - financierden ook mee, dus wij hebben bewust vanuit onze maatschappelijke verantwoordelijkheid hierin geïnvesteerd. Hoewel het reguliere onderhoud nu wel gedekt wordt, hebben wij er bij de investeringskosten op toegelegd."
Met de herbestemming heeft Heerle een mooi voorbeeld gesteld voor de instandhouding van een plattelandskerk. In de kerk zijn verschillende functies ondergebracht die belangrijk zijn voor de leefbaarheid. Daar kunnen in de toekomst nog passende nieuwe functies aan worden toegevoegd.

13| Herbestemde kerk blijft

Dineren in de kerk

In 2014 kocht het lokale ondernemersechtpaar Willem en Dieuwke Simonis de voormalige Sint Willibrorduskerk in Hooge Zwaluwe om er een restaurant en een dagbesteding voor verstandelijk gehandicapten te vestigen. De neogotische zaalkerk uit de negentiende eeuw werd in 2013 aan de eredienst onttrokken en te koop gezet. De aankoop verliep soepel, mede door het feit dat de functie van horeca werd gecombineerd met een maatschappelijke bestemming. Vanuit de parochie werd met daadkracht en durf meegewerkt aan de plannen.

Om de nieuwe bestemming te kunnen realiseren moest het gebouw grondig worden gerestaureerd en verbouwd. In 2014 startte Willem Simonis met het onderhoud en het herstel van de buitenzijde van de kerk. Het jaar daarop stond in het teken van meer ingrijpende werkzaamheden. In overleg met de monumentencommissie werd een uitgebreid plan gemaakt dat mede mogelijk werd door een subsidie van de Provincie Noord-Brabant en een lening van het Nationaal Restauratiefonds. Er kwam een nieuwe vloer, er werd vloerverwarming en riolering aangelegd, de dakleien werden vervangen, het glas-in-lood werd gerestaureerd en de rotte muurpilaren zijn vernieuwd. Ten slotte werd het kruis van de kerktoren gehaald en vervangen door het door Willem Simonis zelf vervaardigde logo van het restaurant. Na de bestemmingswijziging, de aanwijzing als trouwlocatie en een drank- en horecavergunning opende Onze Kerk eind oktober 2015 haar deuren als restaurant.

Sinds de opening zijn de reacties boven verwachting. Het restaurant wordt druk bezocht, de eerste trouwerijen en feesten zijn al gehouden en meer staan er op de planning. De locatie is voor de bezoekers aantrekkelijk, het eten met veelal seizoensgebonden en lokale producten is goed en de gemoedelijke Brabantse sfeer completeert het succes. In januari 2016 kreeg Onze Kerk vijf sterren in een recensie van dagblad BN De Stem.

Naam	**Sint Willibrorduskerk** (RKK)
Plaats	**Hooge Zwaluwe**
Adres	Kerkdijk 1
Gemeente	Drimmelen (Noord-Brabant)
Functie	Herbestemd tot restaurant Onze Kerk en centrum voor dagbesteding
Status	Rijksmonument (621501)
Bouwjaar	1865
Architect	Onbekend
Website	www.restaurantonzekerk.nl

‘van ons’

Voor het dorp behouden

Het succes van Onze Kerk komt, naast slim ondernemerschap, volgens Dieuwke Simonis vooral door het draagvlak dat ze voor hun plannen kregen. Van meet af aan is duidelijk gemaakt dat ze de kerk voor het dorp wilden behouden, vandaar ook de naam. De kerk moest voor iedereen toegankelijk blijven. Het is dan ook nog steeds mogelijk om in de kerk te trouwen of een uitvaart te houden. Bij de verbouwing zijn veel kerkelijke elementen bewaard gebleven. In het kapelletje kan nog steeds een kaarsje worden opgestoken. De herbestemming werd door de dorpsbewoners met enthousiasme ontvangen. Van belang was dat de nieuwe eigenaars uit de regio kwamen. Het dorp was blij dat de kerk niet door een of andere projectontwikkelaar werd aangekocht die niemand kende, vertelt Simonis. Om dit draagvlak te behouden worden de dorpsbewoners intensief bij de werkzaamheden betrokken. Via facebookpagina ‘Restaurant Onze Kerk’ en het blog dat Simonis op de website bijhield, kon men niet alleen alles volgen, maar werd men ook uitgenodigd mee te denken. De facebookpagina is ook na de restauratie actief gebleven.

Onze Kerk is niet uitsluitend commercieel. Hoewel de commerciële functie van horeca nodig is om rond te komen, zetten de nieuwe eigenaren tevens in op een maatschappelijke bestemming. Naast restaurant moet Onze Kerk ook een plek worden waar mensen met een verstandelijke beperking een kans krijgen om aan de slag te kunnen gaan. Binnenkort zullen de eerste werknemers binnen deze dagbesteding starten. Zij kunnen helpen met allerhande werkzaamheden in en rond het restaurant zoals het bakken van taarten, de schoonmaak en de bediening.

14| Høken in Hummelo

Kerkenraad met brede visie

De protestantse kerk van het 1.600 inwoners tellende Achterhoekse dorpje Hummelo is op initiatief van de Kerkenraad in 2012 multifunctioneel gemaakt. Om dit mogelijk te maken werd de kerk gerenoveerd waarbij onder andere een paar rijen banken werden verwijderd en een vloerverwarming aangelegd. De Stichting Vrienden van de Hummelose Kerk bekostigde de renovatie vanuit de opbrengsten van de jaarlijkse kerstmarkt en giften van de Hummelose bevolking. In 2013 werd een aanbouw aan de kerk gerealiseerd om ruimte te bieden aan dorpshuis De Ruimte. Kerk en dorpshuis zijn niet alleen fysiek, maar ook in programmering nauw met elkaar verbonden.

Voor de nevenfunctie is gekozen omdat de kerk te maken kreeg met ontkerkelijking en vergrijzing van de bevolking. Om het tij te keren heeft de Protestante Gemeente van Hummelo een vlucht naar voren gemaakt. Door de samenwerking met het dorpshuis is de kerk dé centrale plek van het dorp geworden. De website van de kerkelijke gemeente zegt daarover het volgende: "Door het gebouw een bredere bestemming te geven dan voor de zondagse eredienst alleen, kan worden verzekerd dat de dorpskerk ook op langere termijn voor de gehele Hummelose bevolking een belangrijke en samenbindende functie zal kunnen (blijven) vervullen." Het idee is breed omarmd door het dorp, de gemeente en de Provincie Gelderland. De Provincie heeft de verbouwing grotendeels gefinancierd. Kerk en dorpshuis vormen gezamenlijk een multifunctionele voorziening die gebruikt kan worden voor concerten, culturele evenementen, tentoonstellingen, begrafenissen en huwelijks-sluitingen. Alle verenigingen en instellingen van het dorp kunnen er gebruik van maken.

Een muzikale ambassadeur

Een van de meest prominente inwoners van Hummelo, zanger Benny Jolink van band Normaal, heeft zich als ambassadeur sterk gemaakt voor de neven-bestemming. Hij draagt de kerk en de Stichting Vrienden van de Hummelose Kerk een warm hart toe en is regelmatig als bezoeker en als muzikant in de kerk te vinden. Na het grootse afscheidsconcert van Normaal eind 2015, is Jolink begonnen met een

Naam	**Dorpskerk**
Plaats	**Hummelo**
Adres	Dorpsstraat 20
Gemeente	Bronckhorst (Gelderland)
Functie	Religieus gebruik (PKN) met nevenfunctie (dorpshuis)
Status	Rijksmonument (22807)
Bouwjaar	1838
Architect	H. Bauer
Website	www.kerkhummelo.nl, www.dorpshuishummelo.nl

nieuwe band, toepasselijk genoeg de Pensionado's genaamd. Het enthousiasme bij de bezoekers uit de wijde omgeving van Hummelo voor de concerten van Jolink is groot. Er kan nog altijd gehøkt worden in de kerk.

Het aantal activiteiten in de kerk is na de opening van het nieuwe dorpshuis enorm toegenomen. Hoewel de vriendenstichting nog altijd het nieuwjaarsconcert en de kerstmartk organiseert, is het vooral de Stichting Dorpshuis Hummelo die initiatieven onderneemt. Wekelijks zijn er filmavonden, er worden allerlei kinderactiviteiten gehouden en er zijn schrijfavonden voor Amnesty International. Maaike Harkink van de activiteitencommissie van het dorpshuis: "In de kerk van Hummelo worden ontzettend ('onmundig') veel superleuke activiteiten georganiseerd sinds wij als Stichting Dorpshuis Hummelo actief aan de gang zijn. Dames showen kleding op de rode loper ('P.C. Dorpsstraat'), er wordt gehøkt en gerockt, stilletjes genoten van klassieke muziek, een traantje weggepinkt bij een goede film, kinderen gieren het uit met de Pepernotenfabriek, jonge en beginnende artiesten doen hun acts met ziel- en zaligheid op het open podium en er kunnen accessoires worden gescoord en de laatste nieuwtjes uitgewisseld op de Alles-Behalve-Rommel-Markt. Zo doen we er alles aan om de kerk een stralend middelpunt te laten zijn van het mooie en bruisende Hummelo."

15| Cultureel programma

Betere voorzieningen voor breder gebruik

De Open Havenkerk in Oost-Souburg is een mooi voorbeeld van een kerk in religieus gebruik met als nevenfunctie een centrum voor culturele activiteiten. Dankzij een strikte scheiding van verantwoordelijkheden bijt dit elkaar niet.
Het gebouw vormt het historische hart van een dorp met ruim 10.000 inwoners, dat veel van het eigen karakter verloren heeft door de stedenbouwkundige uitbreidingen na de Tweede Wereldoorlog. Na de fusies in de protestantse kerk heeft het kerkbestuur in 2007 gekozen voor behoud van deze karakteristieke, middeleeuwse dorpskerk. In datzelfde jaar werd het gebouw gerestaureerd en verbouwd, rekening houdend met een breder gebruik. De ligging tussen de - voor Zeeuwse begrippen - grote steden Middelburg en Vlissingen maakte dat men mogelijkheden zag voor een nevenbestemming gericht op culturele activiteiten.

Om de verbouwing te begeleiden werd in 2007 de Stichting Vrienden van de Historische Kerk Souburg opgericht. De kerk werd niet alleen beter geschikt gemaakt voor de eredienst, maar ook voor culturele, niet-kerkelijke activiteiten. Tobias Meijers, voorzitter van de stichting, vertelt wat de doelstellingen zijn: "De voornaamste doelstelling is de kerk te gebruiken voor andere zaken dan de eredienst en daarnaast, indien de mogelijkheid zich voordoet, een bijdrage te leveren aan de instandhouding van het monument." Stichtingsbestuur en kerkbestuur opereren strikt gescheiden, mede om álle lagen van de bevolking te bereiken en niet alleen de lidmaten van de kerk. Meijers: "Dat betekent ook dat als er een vraag van het kerkbestuur komt, wij die altijd toetsen aan onze doelstellingen. Er zijn ook wel eens bepaalde verzoeken afgewezen."

In de kerk werden een beamer en scherm geïnstalleerd, kwam er een goede geluidsinstallatie en betere verlichting en werden andere facilitaire voorzieningen gerealiseerd. De Protestantse Gemeente van Oost-Souburg was bereid het eigen vermogen aan te wenden om deze investeringen mogelijk te maken. In 2009 werd in de ruimte tussen de kerk en het bijgebouw een nieuwe, in glas uitgevoerde, ontmoetings- en ontvangstruimte

Naam	**Open Havenkerk**
Plaats	**Oost-Souburg**
Adres	Oranjeplein 2
Gemeente	Vlissingen (Zeeland)
Functie	Religieus gebruik (PKN) met nevenfunctie (centrum voor culturele activiteiten)
Status	Rijksmonument (kerk 37840, toren 37841)
Bouwjaar	Dertiende eeuw
Architect	Onbekend
Website	www.historischekerksouburg.nl, www.pgos.nl/onzekerk.html

blijkt een gouden greep

gebouwd. Niet alleen als garderobe is het glazen gebouw een aanwinst, maar ook voor catering tijdens evenementen en kerkelijke en niet-kerkelijke activiteiten.

Uitgebreide programmering basis voor succes

De aanwijzing van de kerk als officiële trouwlocatie door de gemeente Vlissingen levert de nodige inkomsten op. De goede voorzieningen hebben een reeks van gebruikers uit de zakelijke markt aangetrokken die zorgen voor een continue en substantiële inkomstenbron. De grootste succesfactor bleek echter de brede culturele programmering te zijn, met een gevarieerd en aantrekkelijk aanbod voor jong en oud. De stichting is erin geslaagd om binnen een kleine vijf jaar meer dan 300 vaste donateurs aan zich te binden. Zij kunnen met korting gebruik maken van het culturele aanbod, waaronder kindervoorstellingen en lunchconcerten.

De keuze voor de nevenbestemming blijkt een gouden greep te zijn geweest. Een steeds groter deel van de Souburgse gemeenschap wordt hiermee bereikt. Tobias Meijers nuanceert wel: “De verbreding heeft dankzij de programmering zeker plaatsgevonden, maar het blijft een continue uitdaging om duidelijk te maken dat de kerk er voor iedereen is. We moeten er aan blijven werken om dit bij iedereen tusen de oren te krijgen en te houden”. Met de vele activiteiten en de bijbehorende inkomsten ligt er evenwel een stevig fundament voor toekomstig behoud. De Open Haven heeft bewezen voor Oost-Souburg een voorziening van betekenis te zijn.

16| Beneden borduren en sla

Een dorpshuis met draagvlak

In Pieterburen heeft de Gereformeerde Kerk in 2012 de ideale functie van dorpshuis gekregen. Het gebouw was jaren daarvoor al aan het kerkelijk gebruik onttrokken. Van 1991 tot 2011 was er een wadloopcentrum gevestigd. Toen duidelijk werd dat dit centrum ging verhuizen, bood dit een mooie kans om een dorpshuis voor het dorp te realiseren. Een aantal actieve bewoners richtte in 2010 een initiatiefgroep op om hier vorm aan te geven. Een buurvrouw kocht vervolgens de kerk en verhuurde die aan de in 2011 opgerichte Stichting Dorpshuis Pieterburen. Daardoor was er tijd om de verschillende dromen en gedachten uit te werken tot concrete plannen.

De plannen en ideeën werden regelmatig via informatiebijeenkomsten voorgelegd aan het dorp. De bewoners waren zo enthousiast, dat het gebouw al snel dienst ging doen als dorpshuis. Vanaf 2012 wordt een keur aan activiteiten georganiseerd, zoals Koffietijd (gezamenlijk koffiedrinken), de Eetsalon (gezamenlijk eten), biljarten, klaverjassen, Creatief met.....(borduren, naaien, kleding herstellen) en niet te vergeten Sinterklaas. Annelies Borchert, voorzitter van de stichting, legt uit waarom het dorpshuis zoveel weerklank heeft gekregen: "Door onze informatiebijeenkomsten (dorpsavonden) hebben we actief draagvlak weten te creëren. Wij informeerden de bewoners over het initiatief, de plannen, de voortgang, plus de start van de activiteiten nog voordat de verbouwing van 2014 een feit was."

Het dorpslogement als commerciële drager

Om de exploitatie van het gebouw rond te kunnen krijgen, is gezocht naar een commerciële partner. Annelies Borchert: "We wisten vanaf het begin dat we voor een sluitende exploitatie naast de gebruikelijke dorpshuisfuncties (ontmoetingsplaats, sociaal-culturele activiteiten, niet-medische zorg) ook een commerciële drager nodig hadden. Anders zou het op de lange termijn niet betaalbaar zijn."
Deze is gevonden in Waddenhoes Gastenverblijven, ondernemers in duurzaam toerisme. Zij wilden op de bovenetage van het kerkgebouw negen B&B-kamers inrichten en exploiteren. Toen alle plannen gereed waren heeft de Stichting Dorpshuis Pieterburen een

Naam	**Gereformeerde Kerk** (PKN)
Plaats	**Pieterburen**
Adres	Hoofdstraat 105
Gemeente	De Marne (Groningen)
Functie	Herbestemd tot dorpshuis met dorpslogement
Status	Geen
Bouwjaar	1950
Architect	H. Eldering
Website	www.dorpshuispieterburen.nl

pen op zolder

groot aantal overheden, fondsen en sponsoren aangeschreven voor de aankoop en verbouwing van de kerk tot dorpshuis met dorpslogement. Dit leverde het benodigde geld op. Borchert: "Ons projectplan bestond uit een businessplan met duidelijke doelstellingen en uitwerkingen. Daarnaast is ook de inzet van de kern-groep - het latere stichtingsbestuur - van groot belang geweest. We zijn ook altijd als eenheid en met een eenduidige boodschap naar buiten getreden."

In 2014 vond de grootschalige verbouwing en herinrichting van het dorpshuis plaats.
Het ontmoetingscentrum kwam op de begane grond en het dorpslogement met de B&B-kamers op de bovenetage. De binnenzijde van het gebouw werd volledig gestript. Er werd een nieuwe betonvloer gelegd met vloerverwarming en er kwam een verdiepingsvloer. Verder zijn er zonnepanelen op het dak geïnstalleerd en is er voorzien in een moderne keuken en een biljartzaal. In oktober 2014 werd het dorpshuis met dorpslogement officieel geopend.
Wil Boekbinder van Waddenhoes Gastenverblijven is tevreden over de combinatie met het dorpshuis:

"Het is goed voor de leefbaarheid van het dorp en de functies bijten elkaar niet. Alleen als er lawaaierige voorstellingen of evenementen zijn, zou het wel eens lastig kunnen worden, maar daar hebben we afspraken over gemaakt." Boekbinder merkt op dat er regelmatig dorpsbewoners zijn die op bezoek komende familie-leden naar het gastenverblijf in de kerk verwijzen: "Zij vinden het leuk om op deze wijze de kerk te ondersteunen." Pieterburen heeft er sinds de herbestemming van de kerk tot dorpshuis een hoop nieuwe gasten bij gekregen. Boekbinder: "Onze budgetkamers trekken vooral wandelaars en fietsers aan die niet al te veel poespas willen en die tevreden zijn met een schone kamer en een goed ontbijt.
Dit is duidelijk een hele nieuwe doelgroep die we aangeboord hebben."

17| Pioniersplek Nijkleaster:

Op zoek naar stilte, bezinning en verbinding

In het Friese dorp Jorwert is sinds 2012 een plek waar men zich in alle rust kan terugtrekken uit het drukke moderne bestaan. Dit toevluchtsoord is naast een plaats van stilte en recreatie tevens een plek van ontmoeting waar de liturgie centraal staat. Een nieuw klooster dus, of Nijkleaster, op het Friese platteland. Centrum van dit klooster is de Sint Radboudkerk, een twaalfde-eeuwse tufstenen kerk die sinds 1970 in eigendom is bij de Stichting Alde Fryske Tsjerken. De in 2009 opgerichte Stichting Nijkleaster exploiteert het kerkgebouw in samenwerking met de Protestantse Gemeente Westerwert.

In haar mission statement stelt Stichting Nijkleaster dat de ontkerkelijking in Nederland niet automatisch wijst op een afname in de behoefte aan geloof en zingeving. Nijklaester zoekt daarom naar een nieuwe manier om het evangelie vorm te geven en biedt haar bezoekers een plek om dit te komen beleven. Hiermee levert het initiatief een bijdrage aan zowel kerkelijke als persoonlijke en maatschappelijke vernieuwing. De inspiratie is gevonden in het gedachtegoed van de Iona Community, een oecumenische gemeenschap in Schotland die op eenzelfde wijze naar een nieuwe vorm van spiritualiteit zoekt en streeft naar de ontwikkeling van het individu en van de sociale gemeenschap. Hoewel het Friese initiatief op protestantse leest is geschoeid, staat Nijkleaster open voor belangstellenden uit alle kerkelijke gezindtes.

De twee belangrijkste partners en tevens financiers van Stichting Nijkleaster zijn de Protestantse Gemeente Westerwert en de afdeling Missionair Werk en Kerkgroei van de PKN. Daarnaast wordt het project gefinancierd uit gelden van fondsen, donateurs en uit opbrengsten van de activiteiten die Nijkleaster voor haar bezoekers organiseert.

De droom

Nijkleaster bestaat nu ruim drie jaar en trekt vanaf het begin een groot aantal belangstellenden. Het klooster 'nieuwe stijl' voorziet in de toenemende behoefte aan stilte en bezinning. Er is veel aandacht voor in de plaatselijke en landelijke media. Dit is mede te danken aan de bekendheid die Jorwert geniet dankzij

Naam	**Sint Radboudkerk**
Plaats	**Jorwert**
Adres	Sluytermanwei 4
Gemeente	Littenseradiel (Friesland)
Functie	Religieus gebruik (PKN)
Status	Rijksmonument (8494)
Bouwjaar	Twaalfde eeuw
Architect	Onbekend
Website	www.nijkleaster.frl

een klooster nieuwe stijl

Geert Mak die in 1996 het boek *Hoe God verdween uit Jorwerd* schreef. Hierin beschrijft Mak de veranderingen in de boerensamenleving in het Friese dorp tussen 1945 en 1995.

De droom van Nijkleaster, het verwezenlijken van een protestants klooster in Jorwert als een gemeenschappelijk huis van ontmoeting en liturgie, is nog niet volledig gerealiseerd. Vooralsnog wordt gebruik gemaakt van de bestaande faciliteiten in Jorwert: de Radboudkerk, het dorpshuis en de herberg. De kerk doet dienst als uitvalsbasis voor de vele activiteiten die Nijkleaster organiseert. Iedere woensdagmorgen staat een kloosterwandeling op de agenda, de 'kleaster-kuier'. Elk derde weekend van de maand staat in het teken van een bepaald thema.

Op zondagochtend wordt een viering gehouden, gevolgd door een dagvullend programma.
Een teruggang in kerkbezoek hoeft niet te betekenen dat een kerkgebouw zich verwijdert van haar religieus gebruik. In Jorwert is in reactie op de ontkerkelijking juist teruggegrepen op religie. Het protestantse klooster legt in haar zoektocht naar een nieuwe beleving van het evangelie de nadruk op de rust, bespiegeling en verbinding die het geloof kan bieden. De religieuze functie van de Sint Radboudkerk wordt met dit initiatief hernieuwd en versterkt.

4 Creatief financieren

'Waar haal ik het geld vandaan?' is een vaak gehoorde noodkreet. De portemonnee van de eigenaar raakt leger en leger. Overheden bezuinigen, woningcorporaties concentreren zich op hun kerntaken, investeerders en ontwikkelaars spreiden hun risico's en banken zijn steeds minder scheutig met het geven van (top)hypotheken.

- Maak een plan. Een goed plan vindt altijd geld. Een goed plan is meer dan het presenteren van een probleem. Want investeren in een probleem vinden weinig partijen interessant. Een goed plan is een droom waar anderen in kunnen participeren, waarin zij hun eigen ambities kunnen verwezenlijken. Visualiseer die droom zo helder mogelijk, zorg echter wel dat het een droom is met een realistische bodem; een droom die (stapsgewijs) te realiseren is. En natuurlijk moet het businessplan, oftewel hoe structureel het geld verdiend wordt en waar het aan uitgegeven wordt, kloppen.

- Schaal op. Opschalen maakt een plan interessanter. Combineer functies, want meerdere functies verkleint het afbreukrisico en vergroot het aantal partijen die de kerk dragen. Soms ligt het antwoord in functies die in elkaars verlengde liggen. In het verlengde van religie ligt zingeving en van daaruit kan bijvoorbeeld gedacht worden aan zorg, gezondheid, bewegen, sport, duurzaamheid en voeding. Soms vinden functies elkaar onder één dak, niet zozeer omdat de functies zoveel met elkaar te maken hebben, maar omdat het gebouw de mogelijkheid biedt. Ga als eigenaar of initiatiefnemer praten met potentiële stakeholders in het dorp. Denk dan aan ondernemers, scholen, en gezondheidscentra. Je weet nooit hoe een koe een haas vangt.

- Verwoord het plan ambitieus. Een theaterkerk klinkt uitdagender om in te investeren dan een oefenruimte voor een lokale vereniging.

- Maak van vele halven een hele. Vele kleine beetjes maken ook een groot geheel. Mik niet uitsluitend op die ene grote financier die alle problemen in één beweging oplost. De kunst is om meerdere financiers te vinden die een deel van uw droom voor hun rekening nemen. Dat zorgt ook voor een breed draagvlak en grote betrokkenheid.

- Toch die ene grote investeerder? Mikt u toch op die ene grote investeerder, verdiep u dan in wat een investeerder beweegt om te investeren en welk profiel u moet bieden om interessant te zijn. Er zijn namelijk aanzienlijke verschillen tussen investeerders waarbij argumenten als 'oud, belangrijk en mooi' soms contraproductief kunnen werken.

- Maak de gebruiker medefinancier. U hoeft als eigenaar en verhuurder niet altijd alle kosten voor uw rekening te nemen. Soms wil een nieuwe medegebruiker zelfs graag de eigen inrichting bepalen en betalen.

- Lokale betrokkenheid is cruciaal. Lokale betrokkenheid kan verzilverd worden via sponsoring of crowdfunding. Er kan ingezet worden op financiering van reële elementen (sponsor het herstel van een glas-in-loodraam) of op fictieve elementen zoals adopteer een dakpan of sponsor een steunbeer. Vergeet vooral ook de middenstand niet die via allerlei premieacties geld kan genereren.

18| Iedereen in het dorp adopt

Crowdfunding in een kleine gemeenschap

Creatief financieren door middel van crowdfunding is niet iets dat alleen in grote steden voorkomt. Doezum bewijst dat een dergelijke innovatieve manier van geld werven ook kans van slagen heeft in een klein dorp van amper 1.100 inwoners, ver weg van de plekken waar 'het' gebeurt. De Vituskerk was dringend aan restauratie toe. In 2007 werd subsidie aangevraagd, die in 2008 werd toegekend. Maar daarmee was het kerkbestuur er nog niet. Er diende ook een groot eigen aandeel gefinancierd te worden. De kerkenraad van de in 2008 nieuw gevormde Protestantse Gemeente, besloot de uitdaging aan te gaan. Er werd een restauratiecommissie ingesteld voor de begeleiding en het overleg met de architect, de aannemer en de gemeente. Daarnaast werden de nodige contacten gelegd en werden diverse instellingen en stichtingen aangeschreven met het verzoek om een bijdrage in de restauratiekosten te verlenen.

Huis aan huis de kerk 'verkopen'

De bijdragen waren niet genoeg. Daarom werd er een aparte geldwervingscommissie ingesteld die in het dorp actie ging voeren om de ontbrekende gelden bijeen te brengen. Piet Kloosterman van de Vituskerk vertelt hoe dat is gegaan: "De Sint Vituskerk is voor de inwoners van Doezum een belangrijk monument waar men ook aan gehecht is. De 'dakpannenactie' om gelden voor de restauratie bijeen te brengen, was een korte, goed voorbereide actie met onder meer ondersteuning van de lokale televisiezender. Het ging om een huis-aan-huisactie met flyers waarin de mogelijkheid werd geboden om symbolisch dakpannen te kopen voor 10 euro per stuk. Twintig vrijwilligers hebben elk twintig gezinnen benaderd, waarbij we hoopten dat elk gezin twaalf stuks wilde afnemen." De actie sloeg aan. Piet Kloosterman: "In een periode van ruim twee weken heeft dit in ons kleine dorp ruim 30.000 euro opgebracht." Ook hebben veel vrijwilligers meegewerkt aan de restauratie, bijvoorbeeld bij de sloopwerken, het afvoeren van puin, met opruimwerkzaamheden, maar ook met het schoonmaken bij de (her)inrichting. Daarnaast is er een dvd gemaakt met foto's en uitleg van de

Naam	**Sint Vituskerk**
Plaats	**Doezum**
Adres	Provincialeweg 65
Gemeente	Grootegast (Groningen)
Functie	Religieus gebruik (PKN) met nevenactiviteiten
Status	Rijksmonument (18773)
Bouwjaar	Twaalfde eeuw (grootste deel kerkschip 1808)
Architect	Onbekend
Website	www.dorpdoezum.nl, www.pkndoezum.nl

eert een dakpan

restauratiewerkzaamheden, die weer werd getoond bij andere activiteiten in het dorp. Zo bleef de betrokkenheid groot. De restauratie van de kerk werd in 2011 succesvol afgerond.

Daarna is het monumentale kerkhof aangepakt. Stichting Het Groninger Landschap begrootte alle werkzaamheden op circa 24.000 euro. Doordat er meer dan duizend vrijwilligersuren extra werden geleverd, werd er geld overgehouden. Hiermee konden een nieuw pad, vier nieuwe lantaarnpalen en een hek worden gefinancierd en konden historische graven worden hersteld. Het enorme draagvlak dat de kerk geniet, maakt elke ludieke actie zoals 'adopteer een dakpan' kansrijk, met als gevolg alleen maar meer enthousiasme en meer vrijwilligers. Waar een klein dorp groot in kan zijn.

19| Van Karel de Grote tot

Moderne kunst in oud zaalkerkje

Een klein romaans kerkje aan een stil dorpsweggetje in een Limburgs gehucht, dat naar verluidt de jachtkapel van Karel de Grote is geweest. Binnen verrast het oude kerkje met een explosie aan vormen en kleuren, geschilderd op de muren. Bijbelse taferelen zijn in uiterst expressieve vormen weergegeven. Het betreft het werk van kunstenaar Hans Truijen (1928-2005), die de schilderingen in 1978 in een aan Cobra gerelateerde stijl aanbracht. De website die het werk van de kunstenaar belicht, zegt er het volgende over: "Kenmerkend is de poëtische instelling en de virtuositeit. Vooral echter de oorspronkelijke spontaniteit is typisch voor het werk van Truijen. De schilderijen tonen een optimistische, soms dromerige wereld, waarbij het perspectief ondergeschikt is aan de voorstelling." Deze schilderingen maken het kerkje, eigenlijk een kapel, tot een uniek gebouw dat geïnteresseerden uit heel Europa trekt.

Hoewel het kerkje in 1896 buiten gebruik werd gesteld vanwege de bouw van de nieuwe parochiekerk voor Lemiers, is de kerk - als enige in Limburg – direct eigendom van het bisdom Roermond. Bij een restauratie in 1928 is de laatste inventaris overgebracht naar de nieuwe parochiekerk aan de Rijksweg. Het kerkje diende als rommelhok en opslagplaats en begon langzaamaan te vervallen. Na de Tweede Wereldoorlog is het onder meer een museum(pje) geweest voor Romeinse opgravingen en een oefenruimte voor de plaatselijke mandolinevereniging. Rond 1977 werd het gebouw opnieuw opgeknapt met als doel het weer in gebruik te nemen. Het sluitstuk van de opknapbeurt waren de muurschilderingen van Hans Truijen een jaar later. Toch werd het kerkje niet meer als zodanig door het bisdom in gebruik genomen. Buurtbewoner Peter Bodelier verzorgt er vanaf 1987 rondleidingen.

Bodelier heeft een bijzondere en persoonlijke band met het kerkje. In de laatste oorlogsjaren heeft hij zich samen met zijn vader en broers elke ochtend in het torentje verstopt om te ontkomen aan tewerkstelling voor de Duiters, die verderop loopgraven wilden aanleggen om de geallieerden tegen te houden. Bodelier: "De Duitsers gingen deur voor deur langs om alle mannen op te sporen, maar wij stonden elke dag bijtijds op om ons te verbergen. In de toren haalden we de ladder op en konden we stiekem door de galmgaten

Naam	**Sint Catharinakapel** (RKK)
Plaats	**Lemiers**
Adres	Oud Lemiers 16
Gemeente	Vaals (Limburg)
Functie	Herbestemd tot bezoekersruimte (muurschilderingen) en activiteitenruimte
Status	Rijksmonument (36676)
Bouwjaar	Elfde, twaalfde eeuw (in oorsprong mogelijk negende eeuw)
Architect	Onbekend
Website	www.catharinakapel-lemiers.nl

Cobra: Lemiers heeft het

alles in de gaten houden. Pas geruime tijd na het vertrek van de Duitsers uit het dorp kwamen we weer naar buiten, tot de volgende ochtend het ritueel zich weer herhaalde."

Bezoekers genereren geld

Bodelier heeft de Stichting Catherinakapel Lemiers opgericht met als doel het restaureren en het tot (tenminste) 2025 behouden van de schilderingen van Hans Truijen. Het kerkje staat namelijk letterlijk met haar voeten in het water. Er is geen verwarming en in koude tijden is het er erg vochtig. De temperatuur volgt de buitentemperatuur, wat betekent dat de verf de ene keer krimpt en later weer uitzet. De elasticiteit van verf heeft echter grenzen: op een gegeven moment komen er barsten en scheuren. Ook zijn er problemen met zoutkristallen die de stuc- en daarmee de verflaag belasten.
In 2013 is de stichting begonnen om de 200.000 euro die nog nodig is om deze problemen aan te pakken, te verwerven. Dat is uiteindelijk gelukt door geld van het bisdom, de Provincie Limburg, gemeente Vaals, het Huis voor de Kunsten, allerhande stichtingen en bijdragen van vele particulieren. In 2015 zijn de schilderingen gerestaureerd door Stichting Restauratieatelier Limburg.

In de crypte is apparatuur geplaatst die het optrekken van grondwater in de muren tegen moet gaan.
Het onderhouden van de muurschilderingen van Hans Truijen kost jaarlijks naar schatting ongeveer 3.000 euro. Daar komen de lopende kosten voor de kapel nog eens bij. De stichting zou graag meer fondsen verwerven voor een structurele aanpak van de vochtproblemen en het gebruiksvriendelijker maken van het gebouw voor bezoekers met onder meer betere verlichting en een wc. Met de vele rondleidingen voor bezoekers uit heel Nederland, België, Duitsland en Engeland wordt er in ieder geval (net) voldoende geld gegenereerd voor de instandhouding van de kapel. De perceptie is door de tijd flink veranderd. Bodelier: "Waar vroeger 95 procent van de bezoekers de schilderingen niets vond - 'hier zijn kinderen aan het werk geweest' - is tegenwoordig 95 procent zeer enthousiast."

Het kerkje kan worden gehuurd voor doop- en trouwplechtigheden, concerten en andere bijeenkomsten.

20| De orgelpijpen sloegen aan

Gezamenlijk gebruik verbindt

De middeleeuwse kerk van Rolde heeft lang een centrumfunctie voor de omliggende regio gehad. Van de dertiende tot laat in de zeventiende eeuw werd de kerk gebruikt voor de rechtspraak, de 'etstoel', en werden er rechtszittingen gehouden. Na de Reformatie in 1598 vond in de kerk de eerste provinciale vergadering van de protestante gemeenten in Drenthe plaats.
De Jacobuskerk is het enige kerkgebouw in Rolde. Hij wordt niet alleen gebruikt door de Protestante Gemeente die eigenaar is, maar sinds 1968 ook door de Rooms-Katholieke Sint Jacobus Statie. Een gezamenlijk gebruik dat tegelijk iets zegt over het draagvlak. Veel mensen uit Rolde en omgeving voelen zich met de kerk verbonden. In 1998 is de Stichting Behoud Rolder Kerk opgericht. Hierin werken kerkelijke en niet kerkelijke inwoners samen om geld te genereren voor het groot onderhoud. De stichting organiseert verschillende activiteiten, waaronder jaarlijks een kerstmarkt en een boekenmarkt.
Voor de restauratie van het negentiende-eeuwse orgel, een rijksmonument, organiseerde de stichting een succesvolle crowdfundingsactie.

Enthousiasme voor adoptie

Het orgel van de kerk werd in 1847 plechtig ingewijd. Een eerste grote restauratie vond plaats in 1954-1955. In 1977-1981 volgde een tweede restauratie, die tevens een ombouw van het orgel inhield. Met deze restauraties ging veel van het oorspronkelijke karakter van het orgel verloren. Na uitvoerig onderzoek werd besloten tot een nieuwe restauratie, die in twee fases is uitgevoerd. De eerste fase werd in 2001-2002 gerealiseerd en de tweede fase in 2009-2012.

Voor de tweede fase ontving de kerk een subsidie van het Rijk. Die was niet voldoende, vandaar de actie 'Adopteer een orgelpijp' van de Stichting Behoud Rolder Kerk. Desirée Schrieks, de voorzitter van de stichting vertelt hoe deze actie is verlopen: "Toentertijd bestonden er nog geen sociale media, dus we hebben huis-aan-huis flyers uitgedeeld met de vraag of de mensen voor een bepaald bedrag, bijvoorbeeld 25 of 50 euro, wilden sponsoren. Rolde is niet zo groot, dus iedereen is gevraagd. Alle toezeggingen zijn genoteerd en we hebben iedereen die niet binnen een bepaalde termijn betaald had er aan herinnerd dat ze nog geld moesten

Naam	**Jacobuskerk**
Plaats	**Rolde**
Adres	Kerkbrink 5
Gemeente	Aa en Hunze (Drenthe)
Functie	Religieus gebruik (PKN en RKK) met nevenbestemming
Status	Rijksmonument (kerk 32699, toren 32700)
Bouwjaar	Vijftiende eeuw
Architect	Onbekend
Website	www.rolderkerk.nl

overmaken. Ook de lokale middenstand heeft enthousiast meegedaan. Van de leden van de kerkelijke gemeente heeft zelfs meer dan 75 procent meegedaan." De actie was een groot succes en leverde een bedrag van ruim 120.000 euro op. De totale kosten van de restauratie van het orgel bedroegen bijna 400.000 euro.

De instandhouding van de Jacobuskerk kent door het gezamenlijk gebruik en de betrokkenheid van velen weinig noden. Maar wellicht wordt over een paar jaar volgens Schrieks weer een vorm van crowdfunding toegepast als de verwarmingsketel moet worden vervangen of als er een nieuw lichtplan moet komen. Verenigingen weten de weg naar de kerk goed te vinden. Een van de regelmatige gebruikers is de Stichting Rolder Concerten, die muziekuitvoeringen in de kerk organiseert.

Schrieks: "Ik hoef eigenlijk niet zoveel te doen. We moeten er alleen voor zorgen dat we de mensen bekend maken en houden met het kerkgebouw, zodat ze in voorkomende gevallen ook bereid zijn en blijven

om geld te geven voor de instandhouding van het gebouw. Maar dat is in Rolde geen enkel probleem. Dankzij de bereidheid tot samenwerken over de geloofsgrenzen heen, staat de kerk op een stevig fundament." De stichting brengt jaarlijks enige tienduizenden euro's bijeen voor het onderhoud.

21| Buurman neemt initiatief

Provinciaal monument met perspectief

De voormalige Gereformeerde Kerk in Tweede Exloërmond werd in 2002 door de nieuw gevormde Protestantse Gemeente gesloten voor de eredienst. In de kerk is sinds een paar jaar het Odeon Cultuurhuis gevestigd, volgens de eigen website 'de ideale locatie voor allerlei maatschappelijke en culturele doeleinden'. Door de intieme sfeer en goede akoestiek is de kerk zeer geschikt voor koorzang, kamermuziek en huiskamerconcerten. De kerk wordt verhuurd voor allerlei maatschappelijke en culturele activiteiten, waaronder theaterlessen. De herbestemming heeft de nodige voeten in de aarde gehad en kende een lange aanloop. Eerst heeft de kerk tien jaar te koop en leeg gestaan. Tussentijdse pogingen van de Provincie Drenthe om het pand aan te wijzen als provinciaal monument werden bemoeilijkt omdat de PKN bang was voor mogelijke beperkingen die ervoor zouden zorgen dat het pand helemaal niet meer verkocht zou kunnen worden.

Toen de aanwijzing er in 2012 toch kwam, zag buurman Arjan Verhart zijn kans schoon. Verhart woont in de pastorie naast de kerk en had al jaren een muziek school aan huis met alle voordelen én ongemakken van dien. De aankoop van de kerk gaf hem een uitstekende mogelijkheid om een duidelijkere splitsing aan te brengen tussen werk- en privéruimte en tegelijkertijd de bedrijfsvoering te verbeteren en uit te breiden. Verhart: "Toen ik in 2011 begon regende het binnen in de kerk. Ik heb toen met het geleende geld een nieuwe vloer gelegd, het plafond verbeterd, een hekwerk aan de balustrade aangebracht, het podium en de elektriciteit vervangen."
Met de provinciale monumentenstatus kwam hij in aanmerking voor een laagrentende lening van circa 1,5 procent rente via het Drents Monumentenfonds, in plaats van de gangbare leningen die tenminste op 5 procent zaten.

Wat je doet, moet je goed doen

De werkzaamheden zijn nog niet beëindigd. Verhart wil nog twee geluidsdichte muziekruimtes voor muziekopnames en bandrepetities realiseren. Onlangs heeft hij daarvoor een gemeentelijke subsidie binnen gehaald. Het was de bedoeling dat de initiatiefnemer

Naam	**Gereformeerde Kerk** (PKN)
Plaats	**Tweede Exloërmond**
Adres	Zuiderdiep 123
Gemeente	Borger-Odoorn (Drenthe)
Functie	Herbestemd tot cultuurhuis
Status	Provinciaal monument
Bouwjaar	1908
Architect	K. Prummel
Website	www.odeoncultuurhuis.nl

voor die subsidie zelf 75 procent van het totaal benodigde bedrag zou bijleggen. Toen de gemeente kwam kijken, werd al snel duidelijk dat Verhart veel meer uit eigen vermogen aan de totale restauratie van de kerk had bijgedragen. Het aandeel 'eigen bijdrage' in de subsidie voor het realiseren van de muziekruimtes kreeg hij daarom geschonken.

In hoeverre is er eigenlijk sprake van concurrentie met podium Vanslag in het nabijgelegen Borger, waar ook concerten worden gegeven en trouwerijen en andere activiteiten mogelijkheden zijn. Concurrentie met Vanslag ziet Verhart niet: "Vanslag ziet zich als het Paradiso van het Noorden en heeft ook altijd veel meer overheidssteun gekregen. Ze richten zich meer op concerten. Bij ons staat de muziekschool centraal en zijn de concerten secundair. De muziekschool heeft overigens een bovenlokale functie, het is ook voor de omliggende dorpen bedoeld."

De twee nieuwe muziekstudio's worden een unique selling point van de kerk. Ze moeten zo geluidsdicht worden dat de akoestiek binnen prima is en dat er buiten, elders in de kerk, geruisloos een voordracht of een vergadering kan worden gehouden.

Hoewel zijn investeringen nog grotendeels terugverdiend moeten worden, is de eigenaar daar niet zo somber over. Over de succesfactor is Verhart duidelijk: "Wat je doet, moet je heel goed doen. Mensen die komen moeten nóg een keer willen komen. Zo wilde onlangs een ceremoniemeester van een huwelijk dat hier is gehouden, hier zelf ook gaan trouwen omdat ze de sfeer zo bijzonder vond. We doen ook altijd wat extra's. Als we bijvoorbeeld een bekende Groninger liedjeszanger naar de kerk halen, dan zorgen we ervoor dat we die avond ook Groninger gerechten serveren."

22| Crowdfunding maakt

Steunpilaren gezocht

De Dorpskerk te Woubrugge kampte decennialang met funderingsproblematiek. De zeventiende-eeuwse Nederlands hervormde kerk, bekend om haar twaalf-hoekige daktoren en slanke spits, was anno 2014 dertig centimeter verzakt als gevolg van rottende funderingspalen. Om dit proces een halt toe te roepen moest het kerkgebouw worden gestut. In januari 2014 werd gestart met de restauratie. De steunberen van de kerk werden voorzien van een nieuwe paalfundering, scheuren in muren werden hersteld en er werd een nieuwe betonvloer gestort voorzien van vloer-verwarming. In december 2014 werd de Dorpskerk feestelijk heropend.

Het totale prijskaartje van de restauratie bedroeg 850.000 euro. De Dorpskerk had daarom niet alleen letterlijke steunpilaren nodig, maar ook figuurlijke. Het werven van fondsen verliep moeizaam. Ondanks een subsidie van de Provincie Zuid-Holland moest het grootste gedeelte van de benodigde som alsnog door het kerkbestuur zelf worden opgebracht. De kerkelijke gemeente richtte de Commissie Steunpilaar op, die zich primair zou bezighouden met de financiën.

De commissie kreeg de opdracht een bedrag van 100.000 euro vanuit de dorpsgemeenschap op te halen. Dit streefbedrag moest gedurende de restauratie met 25.000 euro worden verhoogd als gevolg van onvoorziene extra kosten: de spaarbogen van het kerkgebouw bleken in een slechtere staat te zijn dan aanvankelijk was ingeschat.

Betrokken dorpsbewoners

Door middel van verschillende acties, uitgezet door de Commissie Steunpilaar, werden zoveel mogelijk dorpsbewoners bij de restauratie van de Dorpskerk betrokken. Een vorm van crowdfunding dus, een financieringstype waarbij een beroep wordt gedaan op 'de mensen' om het betreffende geldbedrag bij elkaar te krijgen. Een greep uit de crowdfundingsacties die in Woubrugge zijn ondernomen demonstreert de creativiteit van de dorpelingen. Basisschool De Kinderkring sponsorde een heipaal met een gift van 1.000 euro. Alle kinderen mochten hun naam op de paal schrijven en toekijken hoe deze de grond in ging. De huis-aan-huisverkoop van viooltjes,

Naam	**Dorpskerk**
Plaats	**Woubrugge**
Adres	Comriekade 7
Gemeente	Kaag en Braassem (Zuid-Holland)
Functie	Religieus gebruik (PKN)
Status	Rijksmonument (39526)
Bouwjaar	1653
Architect	P. Post
Website	www.dorpskerkwoubrugge.nl, www.restauratiedorpskerkwoubrugge.nl

restauratie een succes

belangeloos beschikbaar gesteld, leverde een bedrag van 8.900 euro op. Bij een drukbezochte veiling werd 18.000 euro opgehaald. Onder meer zanglessen, een cursus zweefvliegen, een jaarabonnement op aardappelen, een weekend rijden in een oldtimer en een APK gingen hier onder de hamer. Ook werd in het dorp een rommelmarkt georganiseerd waarmee ongeveer 2.000 euro werd opgebracht. Samen met de financiële giften van lokale bedrijven kwam de totaalopbrengst uit op 140.000 euro.

Ter versterking van de betrokkenheid van het dorp maakte de Commissie Steunpilaar gebruik van online communicatie. Via de website over de restauratie werd de bezoeker bijgepraat over zowel de actualiteit als de historie van de Dorpskerk. Een thermometer maakte de actuele stand van het opgehaalde geldbedrag in één oogopslag inzichtelijk. In een nieuwsrubriek werd men op de hoogte gehouden van de laatste nieuwtjes. Een activiteitenkalender gaf aan welke acties er werden ondernomen of op stapel stonden. Uitgebreide fotoreportages hielden de bezoekers van de website op de hoogte van de vorderingen van de restauratie.

Online werd het belang benadrukt om voldoende geld op tafel te krijgen om de kerk voor komende generaties overeind te houden. In filmpjes vertellen de architect en de aannemer iets over het project. Oud-winnaar van de Elfstedentocht en Woubruggenaar Henk Angenent deed een oproep tot het behoud van de Dorpskerk.

Woubrugge heeft laten zien dat je met betrokken dorpsbewoners en creatieve financiering een heel eind kunt komen. Het streefbedrag werd door de vele acties van de dorpelingen uiteindelijk zelfs overschreden.

5 Marketing en communicatie

De plannen voor het in stand houden van de kerk kunnen nog zo goed zijn, als ze niet goed worden gecommuniceerd of vermarkt dan is de kans groot dat ze toch mislukken. Het schrijven van een briefje of het sturen van een kerstkaartje is niet voldoende, dat mag duidelijk zijn.

- Benoem de onderscheidende elementen. Elke kerk is bijzonder, misschien niet altijd in termen van grootste, oudste of mooiste, maar elke kerk heeft zijn eigen verhaal. Dat kan gaan over de ontstaansgeschiedenis, de locatie, gebeurtenissen waar de kerk een rol in speelde of over de betekenis van de kerk voor mensen in het dorp. Zoek deze verhalen actief op, gebruik ze en communiceer ze.

- Maak gebruik van unique selling points. Het bijzondere van de kerk kan ingezet worden als unique selling point. Denk aan een speciale voorziening of ruimte, de ligging of een interieuronderdeel.

- Betrek de hele dorpsgemeenschap bij het zoeken naar een oplossing. De kerk is vaak een beetje van iedereen, ook al gaat hij of zij niet langer actief ter kerke. Het gebouw is vaak een markant punt in het dorp, vaak zelfs het centrale punt waaromheen het dorp zich ontwikkeld heeft. De meeste mensen zijn dan ook graag bereid mee te denken in oplossingsrichtingen.

- Maak zo snel mogelijk invoelbaar welke kant het op gaat met de kerk. Dat kan door tijdelijk (pop-up) gebruik, rondleidingen, presentaties en informatiebijeenkomsten. Het zorgt voor bekendheid en draagvlak voor de kerk, levert soms ook extra inkomsten op maar kan in ieder geval zorgen voor interesse van partijen die anders niet bekend zouden zijn met de plannen en mogelijkheden van de kerk.

- Blijf communiceren. Communicatie is geen eenmalige zaak; mensen vinden het leuk en belangrijk om op de hoogte gehouden te worden. Als u de gemeenschap betrokken heeft bij de toekomst van de kerk heeft u een community gecreëerd, als het ware een familie rondom een thema.

- Sluit niemand buiten. Communicatie is ook elkaar erkennen. Communiceer niet alleen over de eigen successen, maar ook over de successen van de vrijwilligers en andere personen en partijen die zich inzetten voor de kerk.

- Gebruik actief social media. Een goede website is een must, zeker als de kerk ook voor commerciële doeleinden wordt ingezet. Maak een facebookpagina of een ander digitaal platform aan. Misschien dat dat niet voor iedereen is weggelegd, maar er zijn altijd wel mensen te vinden die hier graag behulpzaam in willen zijn.

23| Theedrinken in de tuin van

De oplossing ligt voor de deur

In het hoge noorden, in Pieterburen, staat de vijftiende-eeuwse Petruskerk. Het is een van de kerken die in eigendom is van de Stichting Oude Groninger Kerken. Deze rijk met houtsnijwerk versierde kerk werd in 1981 aan de stichting overgedragen. Het is lastig activiteiten en functies te ontwikkelen voor een kerk in een klein dorpje als Pieterburen, zeker met als oogmerk substantiële inkomsten te verwerven om de instandhoudingskosten te kunnen dekken. Dat wordt helemaal een opgave als er nog zoveel andere bijzondere kerken in de buurt zijn, die al als trouw- of concertlocatie fungeren.

Creatief denken, en verder kijken dan het kerkgebouw alleen, bleek in Pieterburen een uitkomst. Naast de kerk stond ooit de oude pastorie. Generaties geestelijken, pastoor of dominee, waren tegelijk boer. Om in hun levensonderhoud te voorzien, gebruikten ze de pastorietuin naast de Petruskerk voor het verbouwen van groente en fruit. De pastorie is verdwenen, maar de tuin is er nog. In Pieterburen floreert deze nu als botanische tuin en museum, met de toepasselijke Groninger naam Domies Toen (dominee's tuin). De tuin is een van de negentien officieel door de Nederlandse Vereniging van Botanische Tuinen erkende botanische tuinen van Nederland. Zoals de website aangeeft treft de bezoeker hier een 'verrassende verscheidenheid aan sferen: het parkachtige van vijvers en oude bomen, formele vormen van buxushaagjes en rozenperken, het weelderige van bloemenweiden vol inheemse plantensoorten en in het voorjaar vele stinzenplanten, waar de tuin zijn museumstatus aan dankt'. Naast de oude middeleeuwse dobbe (regenwatervijver) ligt het terras van de theeschenkerij.

Pieterburense pareltjes interessant voor toeristen

De tuin is ontwikkeld vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw door een particulier en in 1991 verder ontwikkeld door de Stichting Domies Toen.
Het eigendom van de grond berust bij de Stichting Oude Groninger Kerken. De Stichting Domies Toen zorgt voor de tuin en exploiteert de theeschenkerij. Deze is gevestigd in een uit 1888 daterend neogotisch gebouwtje waar vroeger godsdienstonderwijs werd

Naam	**Petruskerk** (PKN)
Plaats	**Pieterburen**
Adres	Hoofdstraat 74
Gemeente	De Marne (Groningen)
Functie	Herbestemd tot cultureel centrum met botanische tuin en theeschenkerij
Status	Rijksmonument (kerk 14557, toren 14558)
Bouwjaar	Vijftiende eeuw
Architect	Onbekend
Website	www.kerkpieterburen.nl, www.domiestoen.nl, www.groningerkerken.nl

de dominee

gegeven. De huurinkomsten van de theeschenkerij worden gebruikt voor het onderhoud van de tuin en de inzet van de vrijwilligers. De tuin is het hele jaar door geopend. Er komen ongeveer 6.000 bezoekers per jaar, iets meer dan het aantal bezoekers van de kerk. Kerk en tuin dragen bij aan de toeristische aantrekkelijkheid van het dorp, dat door de zeehondencrèche en het startpunt van het Pieterpad al de nodige bezoekers trekt. Kerk en tuin zijn gezamenlijk beschikbaar als trouwlocatie. In 2006 kreeg de tuin een opvallend entreegebouw van Onyx Architecten. De kerk is beschikbaar voor uitvaarten, tentoonstellingen, concerten en andere activiteiten. De kerk en Domies Toen maken beide gebruik van vrijwilligers om het vele onderhoud uit te voeren. Poul de Haan, voorzitter van de plaatselijke commissie, vertelt dat het nog een hele toer is vrijwilligers te vinden: "Pieterburen heeft slechts 312 inwoners. Naast de kerk en Domies Toen is er ook nog een dorpshuis én een vestiging van de Stichting Groninger Landschap. Die draaien allemaal op vrijwilligers. De kerk alleen al heeft er vijfentwintig. Gelukkig zijn er ook mensen van buiten die vrijwilliger worden."

Hermke Rijpkema, penningmeester van de Stichting Domies Toen, deelt de zorgen van De Haan: "We merken wel dat het steeds moeilijker wordt vrijwilligers te trekken. Dat maakt de exploitatie lastig, want als we niemand hebben kunnen we de deuren niet openen." Rijpkema ziet wel toekomst in een (nog) nauwere samenwerking met de kerk om deze mooie plek verder te promoten: "We zijn pas aangetreden met een nieuw bestuur en we gaan er vol voor om Domies Toen beter op de kaart te zetten. Er komen voldoende toeristen naar Pieterburen en die mogen het dorp eigenlijk niet eerder verlaten dan voordat ze de kerk en de tuin hebben bezocht."

24| Het presenteren van een

Benutten van bijzondere kwaliteiten

Het uit 1732 daterende kerkje van Sandfirden ligt schilderachtig aan het water op een lichte verhoging in het landschap. Het vormt de kern van een middeleeuws gehucht in het zuidwesten van Friesland dat uit slechts enkele huizen en een paar boerderijen bestaat. Sinds een grondige restauratie in 1999 staat het gebouw er prima bij, maar dat was niet altijd het geval. In 1978 werd de Stichting Sânfurd opgericht om het gebouw te behoeden voor de ondergang. Dat is gelukt. De stichting is eigenaar van het gebouw en verwerft inkomsten om in het onderhoud van de kerk te voorzien. Naast het zo goed mogelijk beheren en exploiteren van het gebouw, probeert de stichting ook het unieke dorpskarakter van Sandfirden te behouden.

Maar hoe kun je inkomsten verwerven voor een kerkje in een gehucht waar nog maar hooguit vijftien mensen wonen? Door het breed onder de aandacht brengen van de bijzondere kwaliteiten van het gebouw en de omgeving! Tot de unique selling points van het kerkje behoren de geschiedenis, de pittoreske uitstraling van zowel kerkgebouw als omliggende bebouwing en de bijzondere ligging in het landschap, bijna geheel omsloten door water. Sandfirden heeft de status van beschermd dorpsgezicht. Anneke Wildschut, bestuurslid van de stichting, komt bijna superlatieven tekort om de kwaliteiten van kerk en dorp te benoemen: "Sânfurd is bijna, bij benadering en aan een zekerheid grenzende waarschijnlijkheid, een stukje hemel op aarde. Zo mooi, daar aan het water. Zulke prachtige huisje rond het kerkje en dan dat prachtige verstilde weggetje er naartoe. En altijd maar weer die weidse luchten en dat prachtige water. Je zult snappen dat het de ideale locatie is om naar een concert te gaan, naar Gods woord te luisteren, weg te dommelen, het einde van iemands leven te gedenken, of om er je eeuwige trouw aan je geliefde te schenken."

Investeren in sterke punten

De stichting heeft een eigen website en zet voor het vermarkten van het kerkje vooral in op de concerten en trouwerijen. Dat lukt goed. Het kerkje is een populaire locatie voor burgerlijke huwelijken van de gemeente Wymbritseradiel (tot 2011) en later Súdwest

Naam	**Dorpskerk**
Plaats	**Sandfirden**
Adres	Sandfirden 2
Gemeente	Súdwest Fryslân (Friesland)
Functie	Religieus gebruik (PKN) met nevenfunctie (concertruimte en trouwlocatie)
Status	Rijksmonument (39812)
Bouwjaar	1732
Architect	Onbekend
Website	www.sanfurd.nl

stukje hemel op aarde

Fryslân (waarin Wymbritseradiel in 2011 is opgegaan). Het kerkje wordt ook nog gehuurd door de Protestantse Gemeente Oudega-Idzega-Sandfirden. Er worden acht kerkdiensten per jaar gehouden. Bouwkundig verkeert het in goede staat.
De exploitatie is gezond en er is financiële ruimte om verder te investeren in de sterke punten. Het gebouw is in 2008 voorzien van extra toiletvoorzieningen en een kleedruimte, speciaal voor de huwelijken. Ook in de voorzieningen buiten het kerkje wordt geïnvesteerd. De tegenover het kerkje gelegen aanlegsteiger is vergroot zodat er grotere boten kunnen aanmeren.

25| Kerk in de spotlights

Het werven van financiers

De truc om boven op de stapel van een monumentenfonds, instantie of particulier investeerder terecht te komen, is je kerkgebouw in de schijnwerpers te zetten. Charlotte Bonga, actief in de restauratiecommissie van de Sint Willibrorduskerk in Vierakker, legt uit: "Ons devies was en is: haal alles uit de kast wat je kunt bedenken om jouw kerk onderscheidend te laten zijn."

Tussen 2000 en 2009 werd de negentiende-eeuwse neogotische hallenkerk in het Gelderse dorp aan de buiten- en de binnenzijde grondig gerenoveerd. Het streven was het intact laten van zoveel mogelijk authentieke elementen. De glas-in-loodramen, gevels en toren werden gerestaureerd en er werd isolatieglas geplaatst. De muurschilderingen zijn hersteld, aangetast pleisterwerk is vervangen, er is een ventilatiesysteem geïnstalleerd en het volledige interieur heeft een restauratie ondergaan. De totale kosten bedroegen ruim 2 miljoen euro. De inspanning van de Vierakkers werd beloond. In 2004 is de restauratie bekroond met de Europese Bernhard Remmersprijs, ook wel de 'Oscar in de monumentenzorg' genoemd.

Met een geloofsgemeenschap van ongeveer 450 parochianen en een inwoneraantal van om en nabij de 1.200 dorpelingen, had Vierakker niet genoeg aan de giften en inzamelingsacties van de dorpsgemeenschap. De restauratiecommissie had het geluk gebruik te kunnen maken van de regeling waarbij 70 procent van de renovatiekosten uit overheidsgelden werd betaald. Voor de andere 30 procent, nog steeds een flink bedrag, moest de commissie andere financiers aanschrijven. Verschillende fondsen hebben bijgedragen, waaronder het Prins Bernhard Cultuurfonds en het VSBfonds. De Provincie Gelderland besteedde onder andere NUON-gelden aan de renovatie.

Bijzondere kwaliteiten

In Vierakker bestond het recept voor een geslaagde renovatie vooral uit het enthousiasmeren en mobiliseren van de plaatselijke dorpsgemeenschap en mogelijke financiers. Dit lukte door enthousiast en positief te blijven, ook als het tegenzit, en door de nadruk te leggen op de onderscheidende kwaliteiten

Naam	**Sint Willibrorduskerk**
Plaats	**Vierakker**
Adres	Vierakkersestraatweg 31
Gemeente	Bronckhorst (Gelderland)
Functie	Religieus gebruik (RKK)
Status	Rijksmonument (38333)
Bouwjaar	1870
Architect	H.J. Wennekers
Website	www.demooistekerk.nl

van het kerkgebouw. Wat dat laatste betreft had de Willibrorduskerk het vrij gemakkelijk. Het prachtige interieur, de kleurrijke schilderingen en de ligging in het natuurrijke landgoed Suideras zijn belangrijke unique selling points van het kerkgebouw. Een rapport van de voormalige Stichting Kerkelijk Kunstbezit in Nederland omschrijft het interieur als 'het best bewaarde authentieke interieur van een dorpskerk uit die tijd'. "Een kerk die je omarmt als je binnenkomt", aldus Bonga.

Ook plattelandskerken die op minder uitgesproken wijze dan de Willibrorduskerk bekend staan om hun cultuurhistorische waarde kunnen kijken naar wat hun kerkgebouw bijzonder maakt. Misschien is dat wel de binding met het dorp, de ontstaansgeschiedenis van het kerkgebouw, of de praktische gebruiksmogelijkheden van de ruimte of de ligging van de kerk. De les van Vierakker is, zoek iets waar je mee kunt scoren, of het nu om restaureren of herbestemmen gaat. Daarnaast is het belangrijk actief de publiciteit op te zoeken, openheid van zaken te geven en iedereen bij het proces en het kerkgebouw te (blijven) betrekken.

De restauratiecommissie onderkende van het begin af aan het belang van draagvlak en betrokkenheid voor het welslagen van de financiering. Iedere gelegenheid om in de publiciteit te komen werd aangegrepen en de Willibrorduskerk haalde met regelmaat de krant. Mooie publiciteitsmomenten waren de open dagen die tijdens de restauratie van de kerk werden georganiseerd. Geïnteresseerden mochten de steigers beklimmen om zo met eigen ogen de vorderingen van de renovatie te aanschouwen.
Gedurende de hele renovatie is er twee keer per jaar een nieuwsbrief verstuurd aan de dorpsbewoners, de fondsen en de overige financiers waarin de voortgang in woord en beeld werd belicht. Verder organiseerde de Willibrorduskerk openstellingen om iedereen toegang te verlenen tot het kerkgebouw. "Geld wordt immers niet gestopt in iets wat voor het merendeel van de bevolking verborgen blijft", zegt Bonga. De kerk is in de zomermaanden op dinsdag- en donderdagmiddagen te bezichtigen en buiten deze tijden om zijn er rondleidingen op aanvraag. Via een hekwerk in het voorportaal is het fraaie interieur van de kerk iedere dag te bewonderen.

Meer parels op het platteland

Naast de vijfentwintig kerken die in deze brochure de revue passeren, zijn er verspreid over heel Nederland meer plattelandskerken te vinden met een inspirerend verhaal.

De plattelandskerk van de toekomst heeft verschillende functies. Het religieus gebruik is daar één van. De voorbeelden laten echter zien dat een kerk nog veel meer kansen biedt om het gebouw voor het dorp te bewaren. Door de activiteiten die zij in deze plattelandskerken ontplooien, hopen de initiatiefnemers op hun manier een steentje bij te dragen aan de leefbaarheid op het platteland. Nieuwe functies variëren van dorpshuis tot horecagelegenheid en van theater tot trouwlocatie. De meeste herbestemmingen sluiten aan op de functie die het kerkgebouw van oudsher heeft: een plek van samenkomst. Wat er in de 'eigen' kerk kan en mag is uiteindelijk aan de eigenaar. Het maatschappelijk draagvlak daarvoor wordt vooral door de dorpsgemeenschap bepaald.

Wilt u meer weten over het in stand houden van kerken, dan kunt u op verschillende plekken terecht. Een handig kennisdocument is *Help, onze kerk loopt leeg!* met daarin veel nuttige en vooral praktische informatie en adressen. Denk ook aan de landelijke en provinciale kennis- en adviesinstellingen zoals de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en de provinciale steunpunten monumentenzorg. Zij kunnen u verder op weg helpen.

Voor meer achtergrondinformatie, praktijkvoorbeelden, actualiteit en opinie, bezoekt u het digitale platform van de Agenda Toekomst Religieus Erfgoed via www.toekomstreligieuserfgoed.nl.

Colofon

Uitgave	Agenda Toekomst Religieus Erfgoed | Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland
Tekst	David Koren, Frank Strolenberg, Welmoed Wijmans
Redactie	Joost Ankoné, Saskia Buitenkamp, Albert Reinstra, Frank Strolenberg
Eindredactie	Wim Scholten
Kaart	Bart Broex
Vormgeving	decreet, Ramon de Nennie
Drukwerk	de Witte Print&Design
Oplage	100 exemplaren
	© 2016 | RCE, SCEZ
ISBN/EAN	978-90-77567-21-0
NUR	648

AGENDA TOEKOMST RELIGIEUS ERFGOED

Agenda Toekomst Religieus Erfgoed | Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Bezoekadres	Smallepad 5, 3811 MG Amersfoort
Postadres	Postbus 1600, 3800 BP Amersfoort
Telefoon	+31 (0)33-4217421
Mail ATRE	info@toekomstreligieuserfgoed.nl
Website ATRE	www.toekomstreligieuserfgoed.nl
Mail RCE	info@cultureelerfgoed.nl
Website RCE	www.cultureelerfgoed.nl

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland

Bezoekadres	Looierssingel 2, 4331 NK Middelburg
Postadres	Postbus 49, 4330 AA Middelburg
Telefoon	+31 (0)118-670870
Mail SCEZ	info@scez.nl
Website SCEZ	www.scez.nl

Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland

Fotoverantwoording

Hans Rutgers p. 6, 8, 9 | Sjaan van Horen (Dorpscoöperatie Beringe) p. 10, 11 | luijten|smeulders|architecten, Tilburg p. 12, 13 | Ronny Benjamins p. 14, 15 | Albert Reinstra (RCE) p. 17 | Reinier de Gooijer p. 19 | Anne Hilderink p. 19 | Nicolette Hetzler p. 18 | Gilde van St. Jan p. 21 | Wendy Dubbeld p. 24, 25 | PKN Kerk Kuinre p. 22, 27 | Johannes Woudsma p. 26 | Henk Eggens p. 30, 32, 33 | Filip Dujardin (Oomen Architecten, Breda) p. 34, 35, detail achterkant | Willem en Dieuwke Simonis p. 36, 37 | Henry van der Wal (RCE) p. 39 | Maaike Harkink p. 38, 39 | T. Joosse p. 41 | pgos.nl p. 41 | Annelies Borchert p. 42, 43 | Anne Terpstra p. 44, 45 | Dio van Maaren p. 45 | Albert Reinstra (RCE) p. 45 | Albert Reinstra (RCE) p. 48 | Jan Hoeksema p. 49 | Willem Velthoven (Wikimedia Commons) p. 49 | Loek Tangel (RCE, Beeldbank) p. 46, 50 | Peter Bodelier p. 51 | Jorien van de Belt p. 53 | Arjan Verhart p. 54, 55 | Jaap Haasbroek p. 56, 57 | restauratiedorpskerkwoubrugge.nl p. 57 | Nienke Reeder p. 60 | Jos Stöver p. 61 | Poul de Haan p. 2, 61, voorkant | Albert Reinstra (RCE) p. 62, 63 | Charlotte Bonga p. 64, 65 | Herman Westerbeek p. 58 | SCEZ p. 5, 16, 17, 28, 29, 40, 66, 67 | Beeldbank RCE p. 20, 25, 52, 53, 65 |